LEXICON

PERIPATETICUM

QUO

VETERUM THEOLOGORUM

LOCUTIONES EXPLICANTUR

THEOLOGIÆ TYRONIBUS ACCOMMODATUM.

BONONIÆ

Ex Typogr. Iosephi Lucchesinii 1816.

Cum approbatione.

PROLUSIO.

Cum et Doctor Angelicus, et post hunc sapientissimi quique ex omni schola Teologi iis potissimum temporibus vixerint, quibus una Peripatetica Philosophia in scholis omnibus dominabatur; nemo jure mirabitur eos in tradendis etiam Theologicis disciplinis Peripateticorum et opinandi, et loquendi rationem esse sequutos. Verum cum jam pridem longe alia invaluerit philosophandi ratio, politiorque sermo, vetere rejecto, usurpetur, contigit, ut summorum virorum lucubrationes, quos ætas omnis Principes Theologiæ suspiciet, pluribus in locis vix, aut ne vix quidem intelliguntur, perinde ac si ignota lingua fuissent conscriptæ. Imo, quod in linguis non accidit, id in Peripateticorum scriptis intelligendis contingat necesse est. Neque enim suppetunt libri, quibus voces illæ technicæ, peculiaresque locutiones dedita opera explicentur, neque recentiores alii, plerique saltem, qui post illos veteres de rebus theologicis pro dignitate disseruerunt, ausi sunt, sive reverentia obstricti, sive alia de causa, a formulis recedere, quas veteres ipsi adhibuerunt. Hinc fit, ut in una, vel altera D. Thomæ, aliusve ex priscis illis Theologis quæstione profundius investiganda haud raro quis hæreat, et

sudet multum, frustraque laboret, unius sæpe voculæ, vel axiomatis ignoratione detentus. Hoc vero, quod malum sit, quodque incommodum, quis non videat? Enimvero qui fieri potest, ut Theologiæ scientiam penitus calleat ille, cui facilis non pateat aditus ad ipsius scientiæ fontes, ac lumina? Deinde quam erit inglorium sacræ hujus scientiæ alumnis, imo quam probrosum, si quos præceptores maxime habere debent, et magistros, illorum sensa non assequantur? Si ingentia, ac fere divina Angelici Doctoris, aliorumque volumina illis obsolescant, et in multis jaceant inutilia? Qua propter optatissima quidem res esset tantum studii in Peripateticorum phrasibus addiscendis impendi, quantum sat esset, ut libero cursu veterum Theologorum libros pervolutare liceret. Hoc vero quamvis optatissimum sit, tamen non ita facile, ab omnibus saltem, sperare potest, nam et nimis longum esset, et laboriosam nimis expostularet diligentiam. Quare haud inutile sum arbitratus tyrones Theologiæ in Peripateticorum intelligentia juvare nonnihil, communiora saltem verba, axiomata, celebrioraque alia illorum placita componendo, explicandoque. Hoc ut efficerem diligenter collegi primum, quæ sæpius occurrunt apud Theologos, quæ Peripateticum quid redolent; tum libros perpendi Philosophorum, qui inter Peripateticos habentur doctissimi; consului tandem Clar. Viros,

quos meo maximo bono inveni, ut in multis rebus, ita et in Peripatetica Philosophia apprime versatos, sicque hoc absolvi, quod modo exhibeo Lexicon Peripateticum. Peripateticum inquam; nam si qua in eo videar attingere, quæ a recentioribus etiam recepta sint, ac tradita, non id eo consilio perfeci, ut non satis ea crediderim ab ipsis explicata, sed quia ea innuere opportunum visum est aliquando, sive ut viam sternerem Peripateticis locutionibus explicandis, sive quia non eodem plane sensu nonnulla a veteribus, et a neotericis usurpantur, sive tandem quia rerum analogia, et operis integritas, id quodammodo postulare videbatur. Quamvis autem hæc omnia, quantum in me fuit, perspicue sim complexus, nihilominus, ut Peripateticorum mentem facilius quisque assequi valeat, e re esse puto, summa Peripateticæ Philosophiæ capita hoc loco breviter commemorare, quæ iis lucem afferant, in quibus illorum systema a nostro discrepat.

In eo igitur systemate Anima humana simplex quidem est, sed tota in toto corpore, et tota in singulis corporis partibus existit. Brutorum animæ materia non sunt, cum et sensu, et immaginatione gaudeant, dicuntur tamen *materiales*, quod nonnisi divinitus, independenter a materia produci possint, vel ab illa separatæ in rerum natura permanere. Neque simplices sunt, sed partibus constant,

eisque vel homogeneis, ut aliqui autumant, vel, ut aliis placet, heterogeneis pro membrorum, quibus uniuntur, diversitate. In plantis anima quidem est, sed tantum *vegetativa*. Cætera omnia corpora ex *materia*, et alia substantia, quæ *forma substantialis* dicitur, coalescunt, et in certa, ac determiuata rerum specie ponuntur. *Modi*, et *Acoidentia*, sive *qualitates*, veræ realitatès sunt, veraque entia a substantiis distincta. In *Modis* præcipui habentur *Ubicatio*, *Duratio*, *Actio*, et *Unio*, quibus res ultimo determinatur, ut sit in tali vel loco, vel tempore, vel causalitate, vel composito. Plerique tamen *durationem* non in modo, sed in coexiscentia rei, et talis temporis locant. *Accidentia*, vel *absoluta* sunt, vel *modalia*. *Absoluta* rem qualificant, neque ad aliud aliquid referuntur, ut in corporeis color, odor, sapor, in spiritualibus vero habitus virtutum, gratia sanctificans, character. *Modalia* sunt, quæ rem et determinant ad aliquid, et qualificant, ut intellectio, amor, quæ et sunt actiones animæ, ac proinde *modi*, et simul illam perficiunt, adeoque sunt *accidentia*. Non desunt tamen, qui hujusmodi animæ operationes inter *accidentia absoluta*, quæ actione a se distincta producantur, collocent. Omnia accidentia præter quantitatem, quæ solius materiæ propria est, *formæ substantialis* perfectiones habentur. *Accidentia absoluta* a substantiis separata e-

xistere naturaliter non possunt; possunt tamen divinitus; *modi*, et *accidentia modalia*, nullo modo. Res vel *creatione* fiunt, vel *eductione*. Materia, et anima humana creantur; reliquæ omnes *substantiæ*, *accidentia*, *et modi*, excepta *creatione*, educuntur ex subjecto, cui inhærent; non quod prius in illo delitescerent, et deinde in lucem actione causæ proferantur, sed quod ea sint, quæ nonnisi ex præsupposito subjecto possint naturaliter produci. Atque in eo *creatio* ab *eductione* differt, quod quamvis utraque sit effectio rei prius non existentis, hæc tamen subjecto indigét, non illa. Et *creatio* quidem nonnisi divina virtute haberi potest, *eductio* vero etiam a causis secundis.

Hæc de Peripateticorum systemate generatim, ex quibus intelligitur, maxime illos subtilitatibus, et abstractis notionibus delectari; quibus significandis technicæ voces (quod in omnibus fere disciplinis usuvenit) cudere necesse fuit, quas ignorare Theologo præsertim scholastico turpe esset. At tanti ne est scholastica Theologia? Nonne hanc penitus proscribere satius esset? Hoc est profecto hæreticorum votum, qui infensissimum hoc illis disputandi genus diris devorent, maledictis impetunt, et ab omnibus lyceis amandandum esse contendunt. Quod quidem nemo jure mirari poterit: quid enim Ecclesiæ hostes, nisi firmissima ejusdem munimenta, quibus bellum,

et clades ipsis inferuntur, totis viribus subruere conantur? Illud sane mirandum, non deesse Catholicos, qui hac in re hæreticis subscribant. Longe aliter sapientissimi Viri passim sensere, nominatim vero Melchior Canus, et Dionysius Petavius, quorum primus in celebratissimo opere de Locis Theologicis peculiarem locum *Doctorum Scholasticorum auctoritati* assignat lib. 8.: alter vero, quamvis amæniorem disputandi rationem plerumque profiteatur, tamen in Prolegomenis ad Theologiam Dogmaticam Scholasticam quoque plurimum commendat, et illam ab adversariorum accusationibus egregie defendit. His addo non modo sanctitate, verum etiam singulari prudentia insignem virum Ignatium de Loyola, qui in aureo Exercitiorum libro inter regulas, quas servandas proponit, ut cum orthodoxa Ecclesia vere sentiamus hanc undecimo loco statuit: *Doctrinam sacram plurimi facere, tum eam, quæ positiva dici solet, tum quæ scholastica.*

Hæc, pauca licet, quæ de Peripatetica Philosophia prælocutus sum, ac de istius Lexici œconomia, et fine meminisse multum proderit Theologo, qui eo uti volet. Utinam lubens, ac favens adspiciat e cælo Angelicus Doctor opellam hanc, qua nihil aliud mihi proposui, quam ut ejusdem S. Doctoris gloriæ, et studiosæ juventutis utilitati consulerem.

A

Abalietas est esse ab alio. *Asseitas* vero idem est ac esse a se.

1. *Absolute* dicitur res talis esse, quando in se habet naturam, vel accidens, quod requirit talem denominationem; sic homo dicitur *absolute* rationalis, paries *absolute* albus. Huic correlativum est *respective*, quod dicitur de aliqua re, quæ talis denominetur, si comparetur cum alia, non vero si in sua natura, vel accidentibus tantum spectetur; sic vir parvæ staturæ *respective* dicitur magnus si comparetur cum puero, non vero si cum gigante.
2. *Absolute* aliquando idem est ac *simpliciter*, et dicitur quando res sine addito, vel limitatione potest denominari talis. Hoc sensu v. g. anima nostra est intelligens *absolute*, vel *simpliciter*. Huic correlativum est *secundum quid*, quod dicitur de re, quæ secundum parvam sui partem, vel tantum cum addita particula restringente talis denominetur. Sic ethiops dicitur albus *secundum quid*, nempe in dentibus.

Abstrahentium non est mendacium. Axioma. Sic concipimus animal in homine abstrahendo in mente nostra a rationali, vel ir-

rationali, quod nec de homine affirmamus, nec negamus, ac ideo non mentimur. Quod et in moralibus locum habet, dum a rerum, quas mere narramus veritate abstrahimus.

1. *Accidens logicum*, seu *prædicabile* illud est, quod sive sit substantia, sive accidens ita inhæret subjecto, ut sine illo subjectum esse, ac concipi possit. Ita vestes sunt *accidens logicum*.

2. *Accidens metaphysicum* illud est, quod, licet sit cum substantia identificatum, tamen mens nostra potest illam substantiam concipere absque illo: sive quod non est de conceptu substantiæ. Ita hominis risibilitas est *accidens metaphysicum*, quia licet illa cum hominis essentia identificetur, potest tamen essentia hæc concipi absque eo quod concipiatur risibilitas.

3. *Accidens prædicamentale* in accidens metaphysicum recidit.

4. *Accidens physicum* juxta veteres entitatem habet ab omni substantia distinctam. Illud vero vel absolutum est, vel modale. *Absolutum*, quod quidem ad qualitatem, et quantitatem reducitur (V. hæc Verba), potest divinitus esse sine subjecto. Sic, ajebant, panis, et vini *quantitas, color, odor, sapor*, sunt in Eucharistia sine subjecto, cui inhæreant. *Modale* sine subjecto esse omnino non potest. Hujusmodi sunt *actio*,

passio, *unio*, *cognitio*, et alia id genus, quæ cum sint ultimæ determinationes, ut res sit *agens*, *patiens*, *unita*, *cognoscens*, sine re ne concipi quidem possunt.

Accidentale, *et Accidentaliter*. *V*. *Essentialiter. Formaliter* 3. *Formale*. *Per se* 1.2.

Accomoda distributio fit, quando attributum aliquod toti speciei conveniens accomodatur, sive attribuitur singulis individuis, servata inter eos aliqua proportionali differentia. Huic correlativum est distributio *absoluta*, quæ fit attribuendo singulis individuis attributum generale, nullo discrimine. Sic per distributionem *accomodam* singulis individuis adaptanda est hæc: *omnes patiuntur mala*; per distributionem vero *absolutam* hæc alia: *omnes homines sunt mortales*.

Accretio V. *Motus*. 3.

Actio immanens. V. *Motus* 1.

Actiones sunt suppositorum. Axioma. Id est: actiones, ut etiam passiones toti composito, sive individuo, non soli parti, quæ actionem efficit, vel patitur, tribuuntur: sic, corpore ægro, homo dicitur ægrotare, et, anima intelligente, homo dicitur intelligere. Sic etiam mors humanitatis Christi dicitur mors personæ divinæ.

Actu esse res dicitur, quando de facto est extra suas causas, idest quando a suis causis producta est. *Potentia*, vel *in potentia*

res esse dicitur, quæ quidem non existit, sed tamen potest existere. Sic Antichristus est *in potentia* etiam hodie.

Actualiter dicitur de illo, quod actu est. Correlativa habet *potentialiter*, vel *habitualiter*, quæ dicuntur de illo, cujus producendi habetur potentia, vel habitus. Sic in eo, qui actu movetur, motus erit *actualiter*; in eo, qui moveri potest *potentialiter*; in ea, qui moveri solet *habitualiter*.

Actuare aliquid significat illud actu perficere, interdum etiam informare. Sic anima actuat corpus, quia et illud informat, et perficit in esse viventis. V. *Informare*.

1. *Actus* aliquando vocatur vel entis existentia. Unde esse *actu*, vel *in actu*, *ens actuale*, *actualitas*, *habere actum* significat existere. Sic mundus jam productus dicitur habere *actum* etc., quem non habebat, cum pure erat possibilis.

2. *Actus formalis*, vel simpliciter *actus* dicitur *forma substantialis*, sive *accidentalis*, quia ea est, quæ rem determinat, ut sit id, quod est, potius quam aliud. Sic forma substantialis ignis determinat compositum, in quo est, ut sit ignis, et non aliud. Item forma accidentalis caloris determinat corpus, ut sit calidum potiusquam frigidum. *Actus* sic sumptus correlativam habet *potentiam*, quo nomine venit materia compositi, quatenus capax est recipere formam.

3. *Actus* quandoque sumitur pro nota, sive attributo entis, a quo alia ejusdem entis attributa intelliguntur profluere. Sic rationalitas in homine dicitur *actus* respectu aliorum attributorum, quæ ab ipsa derivantur.

4. *Actus primus* antonomastice est ipsa potentia v. g. intelligendi, videndi ec. *Actus secundus* est actio elicita a potentia. Unde *in actu primo* dicitur quis operari, quando operandi habet potentiam; in *actu* vero *secundo*, quando de facto operatur.

5. *Actus primus remotus* est causa destituta aliqua conditione, vel prærequisito ad operandum. *Actus primus proximus* est causa cum omnibus prærequisitis ad actionem ponendam. Sic ignis non applicatus stuppæ est *in actu primo remoto* comburendi, dum vero est applicatus est in *actu primo proximo*.

6. *Actus respectivus* est ens incompletum, ut materia carens forma: *Actus absolutus* est ens completum, ut homo, angelus.

7. *Actus purus* sæpe sumitur pro forma substantiali, ut anima respectu corporis quatenus informat, et perficit, non vero informatur, et perficitur. Sicuti materia dicitur sæpe *pura potentia*, quatenus tota ejus essentia consistit in hoc, quod possit recipere formam, et ab ea determinari.

8. *Actus informativus* est forma, vel id, quod

est instar formæ in aliquo composito, ut anima in homine, cognitio in anima intelligente. Huic correlativum est *potentia informabilis*, quæ est materia compositi, ut corpus.

9. *Actus prior*, sive *melior est, quam potentia*. Axioma. Nempe melius est unicuique rei actu existere, quam solum posse existere: vel etiam melior est potentia cum actu, quam cum privatione actus. Hoc axioma non esset verum, si ita intelligatur, ut exercitium potentiæ, sive actus melior sit quam potentia; sic enim motus melior esset, quam motor, quod est absonum.

Adæquate sumitur res, quando *integre*, et *totaliter* accipitur. Sic homo *adæquate* sumptus est animal rationale. *Inadæquate* vero sumitur res, quando sumitur *partialiter*. Sic homo *inadequate* conceptus est animal.

Adæquatio loci dicitur commensuratio spatii cum re locata.

Additum amplians est terminus additus ad ampliandam significationem alterius termini, ut in hac enunciatione: *Homo, quicumque ille sit, est errori obnoxius*: terminus *quicumque ille sit* ampliat significationem termini *obnoxius errori*. *Additum restringens* est terminus additus, ut significatio alterius termini veluti coarctetur, ut in hac propositione: *homo, qui est in foro, am-*

bulat: illa verba *qui est in foro* sunt *additum restringens*. *Additum diminuens* est terminus additus, ut significatio alterius coarctetur a toto ad partem, ut in hac propositione: *ethiops est albus in dentibus*; verba illa *in dentibus* sunt *additum diminuens*. *Additum alienans* est terminus additus ad transferendam significationem propriam unius termini in impropriam; ut in hac propositione: *homo pictus est pulcher*, vox *pictus* est *additum alienans*.

Adjacens terminus idem est ac terminus adjectivus.

De secundo adjacente dicitur ea propositio, in qua verbum, seu copula non habet adjunctum prædicatum; e. g. *Petrus est*. Si vero accedat prædicatum, e. g. *Petrus est homo*, dicitur *de tertio adjacente*.

In Adjecto hypothesis repugnare dicitur, quando adjectum, sive prædicatum conflatur ex terminis sese invicem destruentibus; ut hæc hypothesis: *si homo esset possibilis, et impossibilis*. Vel etiam quando subjectum hypotesis assumitur, ut prorsus invariatum, ut hæc alia: *si homo, manens homo, non esset rationalis*.

Adseitas idem est ac referre, seu habere ordinem ad se.

Æquiperantiæ relatio. V. *Relatio*.

Æquivoca a casu, ea sunt, quorum uni unum prædicatum convenit in uno sensu,

alteri idem prædicatum in alio, ut *gallus* gallinaceus, et *Gallus* homo, scilicet e *Gallia*. *Æquivoca a consilio* sunt analoga, V. *Univoca*. *Analoga*.

Æternæ veritatis dicuntur propositiones essentiale aliquid de subjecto enuntiantes, ut *anima est spiritualis*. Quæ enim sunt essentialia subjecto alicui habent æternam veritatem hoc sensu, quod nunquam esse potuit, vel poterit subjectum illud esse, aut fingi sine illis.

Nullum agens intendens in malum operatur. Axioma. Subintellige, quatenus malum est. Est autem intelligendum de causis necessariis virtute a Deo indita agentibus. Quidquid enim eæ agunt, Deo tribuitur, ut causæ per se principali; Deus autem intendere malum, ut malum, non potest. Si vero de causis liberis intelligatur sensus est, quod voluntas solum movetur bonitate sive reali, sive apparenti.

Agens agendo repatitur. Axioma sat clarum; ex quo deducunt hominem etiam sine morbis, atque solum vi nutritionis aliquando mori debere. V. *Passum* 2. *Alia axiomata*. V. *Simile*. V. *Terminus* 1. 2.

Agere V. *Esse*.

Aggeneratio. V. *Motus* 3.

Alienum. V. *Proprium* 2.

Alietas idem est ac distinctio, sive esse aliud ab alio distinctum.

Aliquitates V. *Realitates*.
Alteratio V. *Motus* 3.
Analoga attributionis sunt ea, quibus nomen commune convenit in eodem quidem sensu, sed diverso titulo; v. g. homo, cibus, pulsus dicuntur *sana*, sed per *analogiam attributionis*, quia homini convenit sanitas proprie, et principaliter: cibo, ut causæ sanitatis: pulsui, ut signo. *Analoga proportionalitatis* sunt ea, quibus convenit nomen commune cum significatione simili, et cum proportione; v. g. prato, et homini convenit *risus* per analogiam *proportionalitatis*; nempe ut risus hominis placidum ostendit animum, sic amœnitas prati indicat bonam temperiem soli.
Analoga, *Analogata*. V. *Univoca*.
Animatio est facere, ut natura informet corpus, sive est actio, qua fit, ut anima informet corpus, vel est actio, qua anima corpus informat.
Antiperistasis idem est ac *circumobsistentia*, seu resistentia facta corpori ab aliis illud circumdantibus. Ita subterranea loca in hyeme calidiora esse dicebant per *Antiperistasim*, videlicet eo quod terræ meatus tunc temporis obturati, et aer externus densior circumdant loca illa, et impediunt ne igneæ exhalationes erumpant.
Antonomastice, vel per *antonomasiam*, idem ac nomen aliquod pluribus commune alicui

per excellentiam quamdam tribui; sic Paullus antonomastice dicitur Apostolus: Sic Cicero Orator.

Apparenter V. *Formaliter*. 6.

Appellare dicitur vox aliqua ad terminum illum, cujus est synonimus, vel epithetum. e. g. *Cicero fuit magnus orator;* vox *magnus* appellat ad terminum *Cicero*. Hinc primum vocant terminum *appellantem*, alterum terminum *appellatum*.

Arguitive. V. *Formaliter* 4.

Ascensus terminorum. V. *Descensus*.

Asseitas idem est ac esse *a se*. *Abalietas* idem est ac esse *ab alio*.

Per attributionem idem est ac per imputationem, sive per hoc, quod aliquid alteri attribuatur, ut cognitio attribuitur toti homini, licet sola anima cognoscat.

B.

Bilocatio est determinatio rei, ut sit simul in duobus locis adæquate distinctis, tota in singulis: ut si quis Bononiæ simul existat, et Romæ.

Bonum est communicativum sui. Axioma. Ratio physica deducitur ex inclinatione, qua creaturæ in se mutuo agunt, et alias sibi assimilant, ita ut cum non possint suam substantiam individualem cum aliis communicare, saltem suam speciem communicant.

Ita ignis in ignem e. g. convertere nititur alia corpora. Quod etiam in bonitate morali locum habet, scilicet bona, et virtutes suas aliis participando. Adde rem, quæ nihil sui cum aliis communicat esse inutilem prorsus. Res autem prorsus inutilis non est bona.

Bonum est ex integra causa, malum ex quocumque defectu. Axioma. Sic sanitas optima ex omni parte fit, et dicitur mala ex unius humoris intemperie. Sic etiam actus ex se bonus vitiatur unica circumstantia quæ sit mala.

Bonum totius est bonum partium. Axioma. Patet hoc tum in physicis, tum in moralibus. Quia quod totum absolute perficit, idem etiam perficit singulas partes; ideoque hæ naturaliter appetunt bonum totius, quod D. Thomas explicat exemplo manus, quæ ictum a capite, et a reliquo corpore propulsat.

C

Categorematicus a græco κατηγορεο, latine *enuncio* est terminus, qui est per se significativus, adeoque enunciari potest sine addito, idest cujus significatio ita est independens a consortio alterius termini, ut per se sufficiat ad subjectum, et prædicatum, ut nomina substantiva, e. g. Petrus, Leo, aurum. *Syncategorematicus* dicitur ille ter-

minus, qui non est per se significans, sed tantum *consignificans*, idest cujus significatio ita dependet a consortio alterius, ut sine illo nec ad subjectum sufficiat, nec ad prædicatum. Talia e. g. sunt nomina adjectiva, bonus, magnus, quæ nonnisi de aliquo substantivo vel tacito, vel expresso dici possunt.

Categoriæ Aristotelis. V. *Prædicamenta*.

Categorica dicitur propositio quævis, quæ non sit complexa, sed simplex, ut e. g. Petrus currit. Ideoque *categorice* loqui dicitur, qui sine suppositionibus, aut conditionibus, vel aliis complexum sermonem reddentibus loquitur. Propositioni *categoricæ* opponitur *hypothetica*, quo nomine a veteribus plerumque indicabatur propositio quævis complexa, sive copulativa, sive causalis.

1. *Causa extrinseca* est, quæ *ab effectu realiter, adæquate distinguitur*, ut creator a creatura. *Causæ intrinsecæ* respectu alicujus compositi dicuntur *partes, quibus illud constat*, ut corpus, et anima respectu hominis.

2. *Causa efficiens physica* illa dicitur, *cujus virtute effectus immediate producitur*: Causa efficiens *moralis* ea est, cujus imperio, minis, consilio, effectus debetur. Si Titius jussu Caji hominem occidat, erit Titius causa efficiens *physica* homicidii; Cajus vero causa *moralis*.

3. *Causa principalis* ea est, quæ ad effectum producendum non indiget speciali juvamine superioris agentis: Causa *instrumentalis* e contrario indiget tali juvamine. Ita in libri scriptione homo est causa *principalis*, calamus vero *instrumentalis*.

4. *Causa finalis* est finis, propter quem aliquid fit. Ita sanitas est causa *finalis* sumptionis pharmaci. *Finis* dicitur causa, quia movet, et determinat causam efficientem ad ponendum effectum.

5. *Causa exemplaris* est exemplar, ad cujus imaginem, et similitudinem effectus aliquis producitur. Ita e. g. idea domus in mente architecti existens est causa exemplaris domus, quam architectus ad illius formam ædificat. Exemplar dicitur causa, quia illuminat, et dirigit causam efficientem ad positionem effectus.

6. *Causa materialis intrinseca* est, quæ effectum constituit ut materia ipsius; tale est corpus in homine, tale est etiam in composito artificiali e. g. in statua marmorea, marmor. *Causa formalis intrinseca*, sive simpliciter *Causa formalis* est quæ effectum constituit, ut forma, illum scilicet specificando, seu eum collocando in certa determinata specie, ut anima rationalis in homine, et figura in statua marmorea.

7. *Causa materialis* dicitur *extrinseca* respectu *formæ*, quæ ab illa educitur. V. *Eductio*.

8. *Causa formalis extrinseca* dicitur etiam forma *Concreti logici*. V. *Concretum*.

9. *Causa Causæ est etiam causa causati*. Axioma. Quia causa, sive producens causam dat illi potentiam, et vires naturales producendi suos effectus, et sic est causa, saltem remota, istorum effectuum; sicut sol producens lumen est *causa remota* caloris a lumine causati. Sic etiam in genere moris mandans alteri patrare homicidium est causa *moralis* homicidii, ideoque illi imputatur ad peccatum.

10. *Causa secunda agit in virtute causæ primæ*. Axioma. Tum quia causæ creatæ agunt per virtutem participatam a causa prima, tum quia operantur dependenter ab actuali ejus influxu in qualibet actione.

11. *Causa sublata tollitur effectus*. Axioma. Intellige hoc potissimum de causa immediata, nisi alia causa conservans effectum immediate succedat. Sic sublato sole tollitur ejus lumen, aut calor, nisi succedat immediate alia causa conservans, aut causa prima se sola conservet. Imo in moralibus etiam locum habet. Sic sublatis meritis tollitur gratia, et præmium; sublata objecti bonitate causante amorem, tollitur amor. Huic axiomati correspondet aliud: *Posito effectu ponitur causa*. Nempe, dato effectu, arguitur, vel actu esse causam, vel positam fuisse.

Causa proxima. V. *Ratio*. 4.

Causalitas est abstractum causæ, ut rationalitas abstractum rationalis, sive est ea proprietas, vis, aut facultas, qua fit, ut causa sit talis. Non raro sumitur pro actione ipsa, vel exercitio causæ.

Causaliter V. *Formaliter*. 4. et *Occasionaliter*.

Certitudo cognitionis, quæ etiam dicitur *certitudo objecti formalis*, ea est, quæ oritur a motivo ad assensum impellente, videlicet ab evidentia, a testimonio sensuum, ab auctoritate. *Certitudo objecti* est ejus necessitas, vel antecedens, vel consequens, ita se habendi, ut judicatur. *Certitudo subjecti* est tenax adhæsio intellectus suo judicio, ut vero: quæ licet nonnisi ex valido, et rationabili motivo haberi debeat, tamen non raro ex pervicacia oritur, ut cum hæretici mordicus adhærent suis erroribus. *Certitudo cognitionis* sumitur etiam pro evidentia judicii, vel pro hujus effectu.

Circulus formalis, vel *uniformis*, sive *circulatio*, cum de argumentatione est sermo, idem sunt ac *circulus vitiosus*.

Circulus materialis, et *regressus demonstrativus* fit quando e. g. probatur causa per effectus, ac dein per causam attentius consideratam, et melius cognitam, vel ex alio capite probatam, a priori probamus effectus eosdem. Sic a rerum creatarum existentia

inferimus existentiam creatoris: deinde hujus natura attentius considerata, et perfectionibus cognitis deducimus rerum creatarum existentiam, et ordinem ab illo dependere.

Circumobsistentia. V. *Antiperistasis*.

Circumscriptiva præsentia, vel *extensio circumscriptiva* in corpore est talis modus existendi in loco, ut partes illius correspondeant partibus spatii, nec una pars sit in loco alterius, aut penetrata cum altera. Ita corpora quæque naturaliter existentia in loco. *Definitiva* vero præsentia, seu extensio spirituum propria ea est, quæ arctatur ad certos, ac definitos spatii terminos, sed ita ut rem constituat totam in toto spatio, et totam in quolibet puncto spatii. Sic anima, juxta aliquos, præsens est toti corpori et tota cuilibet parti. Sic angelus existit in loco suo, sic Christus in pane, et vino consecratis.

Claudere aliud in suo intellectu dicitur de eo, in cujus conceptu aliud est inclusum, ut *pater*, qui talis concipi non potest sine *filio*, et vicissim.

1. *Cognitio intuitiva* duo importat; ut fiat *per speciem propriam*, sive per propriam ipsius objecti imaginem menti impressam, vel ab objecto ipso, vel a Deo; et ut feratur in objectum realiter præsens, et quidem summa claritate, et certitudine. Ita

intuitiva est cognitio solis, dum illum videmus, et intuitiva est cognitio, quam beati habent Dei.

2. *Cognitio abstractiva* generatim sumta est illa, per quam fit abstractio in nostra mente; sed antonomastice:

3. *Cognitio abstractiva* est illa, quæ uno caret e duobus prædictis requisitis ad cognitionem intuitivam, scilicet vel dum res cognoscimus per alienas, non per proprias rerum imagines, vel dum cognoscimus res non præsentes. Ita *abstractiva* est cognitio, quam nunc habemus Dei, utpote a creaturis hausta; item cognitio Adami, Antichristi, antipodum, qui nobis præsentes non sunt. *Cognitio abstractiva* sic sumta opponitur *intuitivæ*.

4. *Cognitio quidditativa* stricto sensu est illa, quæ nascitur a propria objecti imagine, ut intuitiva, et insuper penetrat distincte prædicata rei essentialia ad ultimam usque differentiam conceptu claro, proprio, et positivo. Hujusmodi est cognitio, quam Deus habet rerum omnium. Cognitio vero *quidditativa* lato sensu est quæcumque cognitio *quidditatis* objecti, vel quævis definitio explicans quid res sit.

5. *Cognitio comprehensiva* stricte talis est, quæ objecto adæquata, seu penitus commensurata est, qua nempe objectum totum, et totaliter cognoscitur, quod fit dum cogno-

scitur totum, et omni modo, quo potest cognosci, etiam quoad effectus omnes, omnesque terminos, quibuscum intrinsece connectitur. Cognitio hæc debet esse clara, certa, evidens, quidditativa, quia est omnium cognitionum, quæ objecto respondent, perfectissima. Ita Deus seipsum, imo omnia cognoscit.

Commune. V. *Proprium*. I.

Completive idem est ac perfecte, *absolute*.

Compositum substantiale, et accidentale. V. *Substantiale*.

Conceptus rei proprius ex propriis, vel *stricte proprius* est ille, quo concipimus rem ut est in se, citra negationem, et sine ope symboli, vel exempli; ut concipimus lucem, aut albedinem, quam videmus. *Conceptus proprius ex communibus* est, quo rem concipimus per prædicata communia, et ope symboli, aut exempli; vel negationis limitatur ad tale objectum, ut non conveniat aliis. Ita animam, Deum, imo quæcumque oculis subjecta non sunt, concipimus per prædicata generica, et instar alterius, et per negationes distinguimus illa ab aliis.

Concretum dicitur compositum *ex subjecto*, et *forma*, a qua aliqua denominatio tribuitur subjecto. *Concretum metaphysicum* illud est, in quo forma non distinguitur realiter a subjecto: *Physicum*, in quo distin-

guitur quidem, sed tamen illi inhæret: *logicum*, si ne inhæret quidem. Sic Deus omnipotens est concretum *metaphysicum*, quia in eo forma, idest omnipotentia non distinguitur realiter a subjecto, nempe Deo. Corpus motum est concretum *physicum*, cum motus distinguatur a corpore, et illi inhæreat. Turris visa est concretum *logicum*, visio enim distinguitur a turri, et illi non inhæret. V. *Specificative*.

Concurrere Efficienter, Directive, Moraliter, Imperative, Finaliter. V. *Efficienter*.

Connexa sunt ea, quorum unum determinari, seu haberi non potest sine altero, ut creatura, et creator. Creatura enim sine creatore esse non potest.

Connexive. V. *Entitative*, et *Formaliter*. 4.

Connotare aliquid est illud innuere, seu indigitare unde

Connotata sunt innuta, seu indigitata ab aliquo termino, sicque termini relativi sunt sibi mutuo connotantes, et connotati. Pater enim innuit filium, filius patrem.

Connotative. V. *Subjective*. 3.

Contiguum. V. *Continuum*.

1. *Continui* partes aliquotæ ab Aristotele dicebantur illæ, quæ aliquoties repetitæ totum adæquant, ita tamen ut adæquate distinguantur ad invicem, nec una pars de alia participet, sed omnes habeant certam, et æqualem mensuram. Sic palmus quater

ductus totam metitur ulnam. Istæ partes dicebantur etiam *determinatæ*, *æquales*, *non communicantes*.

2. *Continui partes proportionales* illæ sunt, quæ novis subdivisionibus eadem proportione factis deteguntur, ut si lignum bipalmare primum dividas in duos palmos, deinde in quatuor semipalmos, postea in octo medietates semipalmorum, et sic deinceps; servatur enim proportio dupla tum in minoritate, tum in multiplicatione. Partes istæ consideratæ in sua unaquaque serie, e. g. duo palmi, vel quatuor semipalmi sunt et ipsæ partes æquales, et non communicantes, ut partes aliquotæ; sed considerata una serie cum altera, v. g. duo palmi cum quatuor semipalmis dicuntur partes inæquales, et communicantes, quia semipalmi sunt minores palmis, de illisque singuli participant aliquid. Partes proportionales dicuntur etiam indeterminatæ, quia semper decrescere possunt per novas subdivisiones.

3. *Continui puncta copulantia*, vel *terminantia*, vel *continuantia* sunt puncta ab aliquibus veteribus admissa in continuo permanenti, indivisibilia, quæ puncta nihil aliud præstant, nisi unire partes inter se, ita ut istæ sint naturali nexu copulatæ. Nimirum autumabant illi partes continui, uti partes ligni, uniri inter se veluti quibusdam fibulis, quæ puncta copulantia appellabant, eaque volebant indivisibilia.

4. *Continuum* est, quod partes habet integrantes naturali nexu copulatas, ut guttæ in aqua, manus, et brachia in corpore. Unde *continua* dicuntur a veteribus illa, quorum extrema sunt unum, idest naturaliter unita. *Contiguum* est illud, quod non importat unionem, sed meram immediationem loci; unde *contigua* dicebantur illa, quorum extrema sunt simul, idest in locis immediatis; ita duo ligna se invicem tangentia.

5. *Continuum permanens* illud est, cujus partes simul existunt, ut palea, lignum ec. *Continuum successivum* est, cujus partes fluxu non interrupto prætereunt, solamque habent continuitatem sumtam pro non interrupta successione, ut motus, tempus.

Contrahere genus, vel speciem est determinare, ac veluti applicare genus ad aliquam speciem, vel speciem ad aliquod individuum. *Homo* e. g. contrahere dicitur genus *animal*, *Petrus* contrahere *speciem humanitatis*; scilicet genus *animal* determinatur, sive applicatur homini, et *humanitas* Petro. Hoc etiam indicatur per verba *dividere genus*, *dividere speciem*, nempe illud in suas species, hanc in sua individua.

Contraria contrariis curantur. Axioma. Quia contraria ex eodem subjecto se mutuo expellunt. Quod tam valet in physicis, quam in moralibus.

Contrariorum contrariæ sunt causæ. Axioma. Quia cum sint opposita requirunt oppositam, aut dissimilem virtutem sui productivam. Quod intellige de causis *per se*, non de causis *per accidens* concurrentibus; neque de causis liberis; potest enim volitio, et nolitio ejusdem objecti ab eadem voluntate successive produci. Possunt etiam haberi ab eadem causa necessaria effectus aliquo modo oppositi, si subjecta sint diversimode disposita, ut ab eodem sole habetur induratio luti. et liquefactio ceræ.

Convertens propositio dicitur ea, quæ ab altera deducitur transponendo subjectum, et prædicatum istius e. g. nullus homo est leo; ergo nullus leo est homo. Secunda hæc dicitur *convertens*, prima vero *conversa*.

Ad Convertentiam dici illis adaptatur, quorum neutrum potest sine saltem tacita mentione alterius significari: ita *ad convertentiam* dicuntur Dominus, et servus.

Converti illi termini dicuntur, quorum unus de alio affirmari potest, et vicissim hic de illo. Tales sunt in sensu metaphysico e. g. ens, bonum, nam omne ens est bonum, et omne bonum est ens. V. *Trascendentale*.

Corporea, sive *Corporalia per attributionem*. V. *Spiritualia*.

Creatio. V. *Eductio*.

D

Decretio. V. *Motus*. 3.

Decretum attemperativum, relictivum, commissivum, indifferens vocatur decretum, quo Deus, secundum aliquos philosophos, et theologos decernit concurrere cum causis liberis; quia Deus per hoc decretum *attemperat* se naturæ, et indoli voluntatis creatæ, *relinquit*, et *committit* ei determinationem, et reddit omnipotentiam *indifferenter* applicatam ad quodvis extremum.

Demonstratio. V. *A Priori*. 2.

Denominative, V. *Formaliter*. 4. *Specificative*.

Descensus terminorum est consequentia ducta a termino communi ad alium minus communem, sive etiam singularem sub illo contentum; e. g. omnis homo est animal; ergo hic homo est animal. *Ascensus* e contrario est consequentia ducta a terminis minus communibus, et singularibus ad terminum communem, qui illa sub se comprehendat; e. g. singuli Evangelistæ sunt sancti: ergo omnes Evangelistæ sunt sancti.

Determinate aliquid facere significat illud et non aliud per actionem suam respicere.

Determinative vero facere significat determinare causam illius, ut ipsum producat. Sic qui librum a te petit, te movet ad aliquid determinate volendum, sed non movet *de-*

terminative, idest non te determinat; determinative enim non ab illo, sed a libera tua voluntate dependet.

Deus et natura nihil faciunt frustra. Axioma. Quin hoc aliquid imperfectionis importaret, et quamvis nobis aliqua superflua, imo vitiosa appareant, ut gibbus in homine, hæc tamen ipsa conducunt ad bonos fines, licet nobis ignotos.

Dictum in propositione modali dicitur propositio ipsa absoluta e. g. *Petrus nunc studet*. *Nunc* est *modus*. *Petrus studet* dicitur *dictum*.

Differentia V. *Metaphysica Essentia*. 1. V. *Principium*. 1.

1. *Directe* aliquid cognoscitur, quando primo cognoscitur in se. *Reflexe* vero, quando cognoscitur in alia cognitione de illa re habita. e g. visum hominem *directe* cognosco, at, visa ejus imagine, *reflexe*, quia tunc hominem cognosco per cognitionem imaginis.

3. *Directe* id dicitur intendi in quavis actione, quod *primario*, et *ratione sui* intenditur. Correlativum habet *indirecte*, quod dicitur de illo, quod tantum ratione alterius intenditur, et quasi *per accidens*. Sic Logica *directe* agit de operationibus intellectus, *indirecte* de signis, vocibus etc. Item in moralibus *directe* intendit homicidium, qui illud mandat; *indirecte*, qui il-

lius aliquam causam ponit, ut ebrietatem, ex qua illud sequatur.

Directive concurrere. V. *Efficienter*.

Dispositive. V. *Formaliter*. 4.

1. *Distinctio* consistit in eo, quod unum non sit aliud. Distinctionis variæ sunt divisiones, quæ pro auctorum intelligentia notari præstat.

2. *Distinctio adæquata* datur inter totum, et totum, e. g. inter solem, et lunam. *Inadæquata* datur inter totum, et ejus partem e. g. inter manum, et unum a digitis ejus. Distinctio inadæquata dicitur etiam *includentis, et inclusi*.

3. *Distinctio absoluta* datur inter duas res, quarum neutra est modus alterius, ut inter lapidem, et aurum. *Distinctio modalis* datur inter rem, et modum ejus, ut inter corpus, et ejus figuram.

4. *Distinctio realis* est, quæ rebus convenit independenter ab operatione intellectus, ut inter animam, et corpus hominis. *Distinctio rationis* est, quæ rebus convenit per operationem intellectus concipientis ut distincta, quæ talia a parte rei non sunt, ut inter attributa Dei.

5. *Distinctio realis* a Scotistis subdividitur in *realem entitative*, sive *absolute et stricte realem*, et in *formalem ex natura rei*. Illa datur inter rem, et rem, ut inter Cæsarem, et Alexandrum. Altera datur inter

formalitates (ita vocant notas essentiales, et attributa) ejusdem rei, ut inter animalitatem, et rationalitatem hominis. V. *Gradus metaphysici*. Istæ porro formalitates per Scotistas *ex natura rei*, sive *a parte rei* formaliter distinguuntur, si ipsæ sint diversimode definibiles, vel si una a sua quidditate formali (V. *Quidditas*) alteram excludat, aut uni in quantum tali conveniat aliquid, quod alteri in quantum tali non convenit. Totum hoc patet in proposito exemplo animalitatis, et rationalitatis; nam et diversimode definiuntur, et dici non potest: *Animalitas, quia est animalitas est etiam rationalitas*, et vicissim; insuper animalitati ut tali convenit similitudo cum brutis, quæ similitudo non convenit rationalitati ut tali. Quando ergo ista verificentur non dabitus quidem distinctio realis stricte talis, inquiunt Scotistæ, quia illæ formalitates non sunt res realiter distinctæ, sed sunt formalitates ejusdem rei inter se realiter identificatæ, et propterea inseparabiles, sed dabitur distinctio formalis ex natura rei, idest independenter ab intellectu nostro verificabitur a parte rei, quod una formalitas non sit alia, et uni conveniat quod alteri non convenit.

6. *Distinctio rationis ratiocinantis* datur, quando mens nostra concipit distincta, quæ talia a parte rei non sunt sine ullo funda-

mento in re sic distinguendi, ac proinde tota distinctio a ratiocinante pendet; e. g. dum in una, eademque re rationem subjecti, et prædicati veluti diversa attributa concipimus, ut dum dicimus: homo est homo; vel dum eandem rem concipimus per conceptus synonimos, ut si dicimus: homo est animal rationale, in qua propositione veluti distinguimus hominem ab animali rationali; quo casu si unus conceptus sit explicatio alterius, ut in exemplo dato dicitur etiam distinctio rationis penes *implicitum, et explicitum*.

7. *Distinctio rationis ratiocinatæ* habetur, quando mens nostra concipit distincta, quæ talia quidem vere non sunt, sed id facit cum fundamento in re. Hoc autem fundamentum consistit vel in fœcunditate objecti ad operationes valde inter se diversas, ut ignis, qui indurat lutum, et liquefacit ceram: vel in perfectione objecti, quæ perfectionibus multis alibi dispersis æquivalet, ut Deus, cujus perfectio æquivalet, imo æquiemineuter continet quidquid perfectionis in creaturis est; vel in reali similitudine, simulque dissimilitudine talis objecti cum aliis, ut homo, qui est similis, et dissimilis bruto, vel in tenuitate, seu debilitate nostrorum conceptuum, ut accidit, cum homo procul visus cognoscitur solum per conceptum *corpus*, tum propius accedens per

conceptum *animal*, deinde per conceptum *homo*, ac demum per conceptum *talis hominis* e. g. Petri. In quolibet ex fundamentis hisce simul cum imperfectione intellectus humani, qui nequit unico intuitu totam rei perfectionem bene concipere consistit fundamentum distinctionis rationis ratiocinatæ. Fundamentum hoc vocatur etiam *fundamentalis distinctio rationis*.

8. *Distinctio virtualis, impropria, sive extrinseca* consistit in æquivalentia unius rei multis per hoc, quod una res in se identificet perfectiones, quæ multiplicantur in rebus aliis, vel præstet varios effectus, qui præstari solent a multis, vel causet in hominis mente diversitatem conceptuum. Distinctio hæc concidit cum *fundamento distinctionis rationis ratiocinatæ*. V. hæc verba.

9. *Distinctio virtualis propria, et intriseca* est æquivalentia distinctionis realis; sive est talis virtus, et capacitas, ut licet attributa sint realiter identificata, eadem tamen possint suscipere prædicata contradictoria, ac si illa essent totaliter distincta; e. g. animal, et rationale hominis licet sint unum, et idem, neque ullam habeant actualem distinctionem a parte rei, ut volunt Scotistæ, tamen intrinsecam virtutem, et capacitatem habent, ut alterum dicatur, et sit a parte rei simile bruto, alterum non si-

mile, perinde ac si forent duo subjecta realiter distincta. Aliis verbis distinctiones hæ explicari solent. *Impropria* est æquivalentia unius rei indistinctæ pluribus rebus distinctis, sed non qua distinctis, adeoque non ut verificantibus prædicata contradictoria. *Propria* est unius rei indistinctæ æquivalentia pluribus rebus distinctis quatenus distinctis, et prædicata contradictoria verificantibus. Distinctio virtualis propria etiam in rebus creatis asseclas habet præsertim Thomistas.

Primo-Diversa **illa sunt, quæ in nullo genere, nisi ad summum universalissimo genere entis conveniunt, ut substantia, et modus.**

Duratio illis erat ultima determinatio formalis, qua fit, ut res sit potius hoc tempore, quam alio, sive quæ rem tali momento temporis affigebat, eo modo quo ubicatio tali puncto spatii. Duratio juxta aliquos erat accidens modale realiter distinctum a re, et tempore (V. *Accidens*); juxta alios consistebat tantum in simultanea existentia rei, et talis temporis.

E

***Eductio*, sive educi aliquid de alio significat aliquid ita fieri, ut opus sit subjecto, in quo illud producatur, et conservetur; sive, quod idem est, eductio est actio, quæ ali-**

quid producit ex præsupposito subjecto. Ita dum ignis ex præsupposita materia v. g. ligno gignitur, dicitur ignis de ligno educi. Imo omnes actiones creaturarum, quæ aliquid producant eductiones sunt, cum nihil causæ creatæ valeant efficere sine materia præexistente. Materia autem hæc præexistens vocatur *subjectum sustentationis;* nam sustentat illud, quod producitur, et conservatur dependenter ab ea, eo fere modo, quo fundamentum domus domum ipsam sustentat superimpositam. Eductioni opponitur *Creatio*, quæ rem ex nihilo producit, sive per quam res producitur ex nihilo tum *sui*, tum *subjecti præsuppositi*.

Effectus formalis est effectus causæ formalis. *Primarius*, qui et *intrinsecus* dicitur est compositum concretum, vel denominatio resultans ex forma unita subjecto capaci; e. g. *effectus formalis primarius*, et *intrinsecus* caloris, quo aqua calefit est aqua ipsa calida; ita etiam homo sanctus est *effectus formalis* gratiæ unitæ homini. *Secundarius* vero, qui et *extrinsecus* dicitur est quicumque effectus sive positivus, sive negativus, qui ex unione formæ cum subjecto ita resultat, ut adæquate distingatur a forma, sive ut formæ maneat extrinsecus, ut in exemplis adductis expulsio frigoris in aqua, deletio criminum in homine.

Effectus V. *Causa sublata*.

Efficienter, effective, elictive ad aliquid concurrere dicitur de illo, quod immediate exequitur, et efficit opus. Correlativa sunt hæc: *Directive* concurrere, quod dicitur de illo, quod ostendit regulam seu artificium, quo res fieri debet; *Moraliter*, quod dicitur de illo, quod illuminat, invitat, inclinat; *Imperative*, quod dicitur de imperante effectionem operis; *Finaliter*, quod dicitur de fine actionis; e g. Judicia producuntur ab intellectu *efficienter*, seu *eliciti-ve, imperative*, et *moraliter* cum sunt libera a voluntate applicante intellectum, a Logica *directive;* a fine aquirendi scientiam *finaliter*. V. *Formaliter*. 4.

Elementa vulgaria sunt: Terra, aqua, aer, ignis, quia sunt, juxta veteres, generalia quædam semina cæterorum omnium corporum, saltem sublunarium, quæ dicebantur *mixta*. Ex istis, quæ conveniunt in aliqua ex iis qualitatibus, quæ primæ dicuntur. (V. *Primæ qualitates*) ut aër, et aqua, quibus convenit humiditas, et frigus, licet diverso gradu, dicuntur *symbola;* quæ vero in nulla qualitate conveniunt, ut ignis, et aqua, dicuntur *asymbola*. Quia vero corporum species sunt longe plures quam combinationes ferant quatuor elementorum; hinc præter ea admittebantur olim semina quædam corporum a Deo initio mundi producta, quæ dispersa serventur in regionibus

elementorum veluti in communibus seminariis, quæ sint pro complemento ad talem, vel talem speciem corporum; quæ producuntur. Ista semina vocabantur etiam chymico nomine *spiritus*.

Elevari dicitur res cum per auxilium Dei fit potens assurgere ad munus superioris ordinis, vel ad effectum extra naturalem ejus sphæram collocatum; ut intellectus humanus ad visionem intuitivam Dei.

Eminenter. V. *Formaliter*. 1.

Ens rationis pure objectivum est chymera, sive res impossibilis, quatenus aliquo modo est objectum cognitionis humanæ, ut circulus triangularis.

Ens relativum, *et absolutum*. V. *Relatio*. 1.

Entia non sunt multiplicanda sine necessitate; sive Frustra fiunt per plura, quæ fieri possunt per pauciora. Axiomata. Tum quia fieret inutiliter, tum quia res, quo est simplicior, eo est perfectior, cæteris paribus.

Entitates absolutæ. V. *Modus*. 3.

Entitative significat rem considerari in tota, et nuda sua entitate. Correlativum habet *connexive*, quod indicat aliquid haberi ratione connexionis unius rei cum alia. Sic unionem animæ humanæ cum corpore vocabant entitative materialem, ut pote dependentem a materia, et connexive spiritualem, ut quæ animam determinat, ut simul

cum corpore hominem constituat. V. *Modus. Materialis.*

Ultimum Esse rei est illud ultimum instans temporis, quo res existit. *Primum non esse rei* est illud primum instans temporis, quo res amplius non existit; hoc dicitur etiam *ultimum instans extrinsecum existentiæ.*

Esse secundum. V. *Secundum.*

Esse est propter operari. Axioma, cui similia sunt hæc: *Unumquodque est propter suam operationem; Unumquodque sicut se habet ad esse, ita se habet ad agere; Modus operandi sequitur modum essendi.* Quorum ratio est quod esse, sive essentia cujusque rei ordinatur ad operationem sibi propriam, et proportionatam, et ipsa essentia rei est principium activum operationis. V. *Modus.*

Essentiæ rerum consistunt in indivisibili. Axioma. Scilicet nullum prædicatum essentiale potest ab alicujus rei essentia detrahi, vel illi addi, sic ut salva maneat eadem essentia.

Essentialiter dicitur aliquod prædicatum convenire subjecto, sine quo subjectum nec esse, nec concipi potest, ut rationale respectu hominis, unde etiam homo dicitur *essentialiter* rationalis. Correlativum habet *Accidentaliter,* quod dicitur de illo prædicato, sine quo res saltem concipi potest,

ut albedo, rotunditas. V. *Formaliter*. 3.

Exemplariter. V. *Formaliter*. 4.

Exercite. V. *Signate*.

Exercitium e. g. intelligendi, ambulandi, vel aliud agendi indicat actum ipsum intelligendi, ambulandi, vel aliud agendi.

Exercitum idem ac actuale, sive in actu esse.

Exigitivum, vel *exactivum* idem ac exigens. Ita ens supernaturale definitur id, quod superat *vires activas*, et *exactivas* naturæ; nempe quod superat id, quod natura suis viribus agere, et a suo auctore exigere potest.

Expenetrata dicuntur, quæ non sunt compenetreta.

Exponens propositio illa est, quæ additur ad explicationem alterius propositionis explicatione indigentis, quæque *exponibilis* dicitur. Triplex præsertim species propositionum exponibilium a veteribus distinguebatur. Prima est exponibilis *exclusiva*, estque ea, quæ habet particulam exclusivam, ut *tantum*, *dumtaxat*, *solum*, quæ particula indigeat explicatione; e. g. *Petrus est tantum logicus*. Exclusiva exponitur per copulativam, e. g. *Petrus est logicus*, *et nihil aliud scit*. Copulativæ prima pars: *Petrus est logicus* dicitur propositio *præjacens*; altera: et *nihil aliud scit*, vocatur *secunda exponens*. Alia species exponibilium est

propositio *exceptiva;* nempe quæ habet particulam: *præter, nisi,* aut similem explicatione indigentem. Tertia species est propositio *reduplicativa,* habens scilicet unam ex his, vel similibus particulis: *ut, prout, quatenus, in quantum,* quæ sit explicanda.

Exponere idem ac explicare.

Extensive, et *Intensive* potissimum dicuntur de qualitate, et quantitate. Extensio enim qualitatis, v. g. caloris tunc fit, quando calor extenditur ad plures partes subjecti. *Intensio* vero tunc fit, quando in eadem parte subjecti ponuntur plures gradus qualitatis ejusdem. Sic calor ut sex in sola manu est intensior calore, ut quatuor in toto corpore; at hic est illo extensior.

Extraneum. V. *Proprium.* 2.

F

In Fieri res esse dicitur, dum incipit esse, sed nondum tota est. *In facto esse,* dum est *complete* in rerum natura cum iis partibus, et constitutivis, quibuscum durat, et permanet. Ita pictura est *in fieri,* dum pictor signat, et pingit tabulam; *in facto esse* vero, dum jam picta est.

Finaliter. V. *Formaliter.* 4.

Finaliter concurrere. V. *Efficienter.*

Finalizatio dicitur illa ratio, quæ movet tam-

quam finis assequendus. Ita e. g bonitas Dei, quatenus ejus possessio est beatitudo nostra, est *finalizatio*, seu ratio motiva bonorum operum, quæ fiunt ad Deum assequendum.

1. *Finis qui*, dicitur ille, quem agens intendit assequi; e. g. salus, quam æger intendit. *Finis cui*, dicitur persona, vel subjectum, cui procuratur *finis qui*; e. g. æger ipse, cui sanitas procuratur.
2. *Finis objectivus*, seu finis qui sic specialiter dictus est bonum, quod consequi volumus, ut beatitudo in viatoribus.
3. *Finis vero formalis, seu finis quo*, est actualis consecutio ipsius boni, ut beatitudo ipsa in beatis.
4. *Finis est causa causarum*. Axioma, quia intentio finis obtinendi movet alias causas ad operandum pro fine obtinendo, ut Roma videnda movet ad omnia itineris media.

1. *Forma substantialis* apud Peripateticos est substantia a materia distincta, de se ordinata, ut cum materia prima constituat corpus naturale tamquam potissima corporis *differentia physica*; scilicet cum materia sit indifferens ad quodlibet compositum, a forma sibi unita determinatur, ut sit vel lapis, vel canis, vel lignum. Formæ substantiales tot sunt apud illos, quot sunt corpora diversa. Formæ substantialis aquibusdam antiquis, qui Corpusculares diceban-

tur, et a modernis passim rejicitur totam corporum diversitatem unica repetentibus a diversa materiæ modificatione. Secundum istos ea forma substantialis est, quæ cum subjecto, cui advenit unum per se constituit, seu quod materiam determinat ad certam substantiam. V. *Actus formalis*.

2. *Forma per analogiam* cum forma substantiali veterum dicitur in compositis artificialibus quidquid ea principaliter perficit, et collocat in tali determinata specie rerum. Sic lignum, marmor, metallum, vel alia quævis materia a figura recipit esse, et perfectionem statuæ, unde in iis figura dicitur eorum forma. Imo in qualibet re etiam partibus distinctis carente, attributum, quod primarium videtur, et ipsius rei distinctivum forma sæpe appellatur. Hinc etymologia *formalitatum*. V. *Gradus Metaphysici*. Hinc etiam multæ significationes adverbii *formaliter*.

3. *Forma accidentalis* juxta Peripateticos est illa, quæ advenit subjecto completo in esse substantiæ. Talis e. g rotunditas, albedo, quæ subjectum, cui insunt supponunt jam completum in esse talis, vel talis substantiæ, sicque illud accidentaliter solum perficiunt. V. *Actus formalis*.

4. *Forma corporeitatis*, quam multi ex antiquis admittebant in corporibus animalium, multi etiam in corporibus viventium omnium,

est ipsa organizatio partium corporis, per quam ipsum est aptum, et ultimo dispositum ad recipiendam animam. Hanc organizationem fingebant illi tamquam substantiam distinctam a corpore, et ideo appellabant etiam *organizationem substantialem*.

5. *Forma mixtionis* est juxta veteres quæcumque forma corporis sublunaris, eo quod in tali corpore mixta continentur vel formaliter, vel virtualiter quatuor elementa, terra, aqua ec.

6. *Forma dat esse rei*. Axioma. Quia forma materiam ex se indifferentem in certa specie constituit, sicque in re morali actiones indifferentes per intentionem agentis accipiunt certam speciem virtutis, aut vitii.

7. *Qui dat Formam dat consequentia ad formam*. Axioma. Quatenus nempe rei forma, seu id quod constituit rem in esse talis, connexas habet proprietates ipsam consequentes, quo sensu etiam dicitur: *Causa causæ est causa causati*.

Forma generatim quid sit. V. *Physica Essentia*.

Formale est quod gerit munus formæ, cui correlativa sunt: *materiale*, quod nempe gerit munus materiæ; *accidentale*, quod nempe est accidens. V. *Formaliter*, tot enim significationes, et correlativa habet verbum *formale*, quot *formaliter*. Generatim autem loquendo, ajebant Dialectici,

nomen *formale* non alienat, sed signat magis proprietatem nominis, cui adjungitur; idest ostendit illud nomen sumendum esse in significatione ipsi magis propria.

1. *Formaliter, Virtualiter, Eminenter* dicuntur de causis prout continent perfectionem sui effectus. Effectus enim contineri dicitur *formaliter* in causa, quando natura effectus, qui producitur, reperitur in ipsa causa. Sic calor continetur *formaliter* in igne, quia ignis calorem, quem producit, etiam in se continet. Effectus continetur *virtualiter* in causa, quando causa potest quidem talem effectum producere, sed natura effectus in ipsa causa non reperitur; sic piper, vinum e. g. continent *virtualiter* calorem, quem producunt in homine, sic etiam statua continetur in artifice. Denique *eminenter* effectus continetur in causa, quando causa multo est perfectior effectu, sublatis scilicet imperfectionibus, quæ sunt in effectu. Ita Deus *eminenter* continet creaturarum perfectiones. *Æquivalenter* ab aliquibus effectus contineri dicitur in causa, quando causa est æqualis effectu, ut Pater Filio.

2. *Formaliter* sumitur effectus, quando spectatur secundum se. *Radicaliter* autem, vel *Fundamentaliter*, quando spectatur secundum causam, radicem, vel fundamentum. Sic visibile sumptum *formaliter* est

proprietas hominis, et a rationali per mentem distinguitur; sumptum vero *radicaliter* idem est ac *rationale*; nam rationalitas est radix visibilitatis.

3. *Formaliter* subinde significat idem ac *essentialiter*, ita ut prædicatum, quod dicitur convenire subjecto *formaliter* ingrediatur subjecti essentiam, et definitionem. Sic homo est *formaliter* animal. *Formaliter* sic sumptum varia habet correlativa juxta varios respectus, sub quibus considerari potest essentia rei. Nam potest essentia conferri cum prædicatis accidentalibus, et tunc correlativum est *accidentaliter*. Ita homo dicitur, non *formaliter*, sed *accidentaliter albus*. Potest essentia conferri cum attributis, sive partibus rei, quæ sunt veluti materia subjecti indifferens ad illud, aut aliud constituendum, et tunc correlativum est *materialiter*. Ita homo dicitur caro *materialiter*, et in moralibus occiso hominis ab ebrio facta dicitur peccatum *materialiter*, non *formaliter*.

4. *Formaliter* interdum dicitur de re considerata in se ipsa, seu in propria entitate. Tunc autem habet varia correlativa, prout varia sunt illa, cum quibus res quæque conferri potest. Si enim confertur cum effectu, correlativum erit *efficienter*, *causaliter*, vel *vialiter*. Ita e. g. cibus dicitur vita hominis, non *formaliter*, sed *efficien-*

ter; ita etiam pharmacum dicitur hominis sanitas. Si confertur cum objecto, correlativum erit: *objective*; ita Deus dicitur spes hominis justi non *formaliter*, sed *objective*, scilicet Deus non est spes hominis, sed objectum spei. Si confertur cum exemplari, instar cujus res facta sit, correlativum erit *exemplariter*. Sic imago Cæsaris in pictoris imaginatione existens concurrit ad picturam imaginis Cæsaris non *formaliter*, sed *exemplariter*. Si confertur cum fine, correlativum est *finaliter*; ita felicitas æterna dicitur hominem ad recte faciendum movere non *formaliter*, sed *finaliter*; nempe ut finis assequendus. Si confertur cum alia re secum connexa, cujus existentia ab illa inferatur, vel pure illam comitetur, correlativum erit *arguitive*, *illative*, *connexive*. Ita in fumo cognoscimus ignem non *formaliter*, sed *arguitive*. Si confertur cum re, cujus existentia illi imputetur, correlativum erit *imputative*. Ita homicidium suadens homicida est non *formaliter*, *sed imputative*. Si confertur cum re, cujus sit radix, correlativum erit *radicaliter*; ita in amore proprio inordinato omnia fere mala dicimus consistere non *formaliter*, sed *radicaliter*. Si confertur cum illis, quæ sunt dispositio ad illam rem habendam, correlativum erit *dispositive*. Ita ignis habetur per siccitatem ligni non *formaliter*, sed *dispo-*

sitive. Si confertur cum re, a qua aliquam denominationem accipiat, correlativum erit *denominative*. Ita aliqua parte corporis formaliter ægra, homo ipse, sive totus homo dicitur æger.

5. *Formaliter* aliquando sumitur pro *mentaliter*, nempe secundum formalitates, quas sola mente distinguimus. V. *Gradus Metaphysici*. *Formaliter* sic sumptum correlativum habet *realiter*. Ita omnipotentia, et sapientia Dei non *realiter*, sed *formaliter* distinguuntur.

6. *Formaliter* interdum est idem ac *vere*, et *proprie*, et tunc correlativa habet: *apparenter*, *metaphorice*; e. g. prata ridere dicuntur *non formaliter*, sed *metaphorice*. V. *Identice*.

Formaliter. V. *Specificative*.

Fundare significat esse fundamentum; e. g. diversitas effectuum alicujus rei fundat diversitatem conceptuum, scilicet est fundamentum diversitatis conceptuum.

G

1. *Generatio* definitur a veteribus productio substantiæ ex præsupposito subjecto. Nimirum ipsis generatio non de solis viventibus dicebatur, idemque sonabat ac eductio formæ substantialis cujuscumque. V. *Eductio*.

2. *Generatio mutativa* est ea, per quam su-

bjectum, sive materia præsupposita in generatione transit a negatione alicujus formæ ad positionem ipsius; ut dum aer de tenebroso fit lucidus.

3. *Generatio conversiva* est ea, per quam subjectum transfertur de una forma in aliam, ut dum lignum evadit ignis.

4. *Generatio pura, simplex, præcisa* est ea, per quam corpus producitur ex materia tunc primum creata, in qua proinde nec privatio, nec alia forma præcessit. Tales fuerunt generationes factæ, si quæ tamen fuerunt, in primo instanti creationis mundi.

5. *Generatio* vero *viventium* est ex D. Thoma: origo viventis a vivente principio conjuncto in similitudinem naturæ. Dicitur *origo*, idest verus influxus, sive sit causalitas, sive secus, ut ita comprehendat generationem Verbi a Patre. Additur: *principio conjuncto*, quia principium vivens in ipso generationis momento debet esse proli conjunctum per aliquid proprium sui, quod maneat in genito. Sic in Filio divino est eadem natura Patris, et in humanis materia seminis, et sanguinis Parentum. Tandem illa verba: *in similitudinem naturæ* significant ex vi originis debere per se in prolem refundi convenientiam naturæ cum suo principio, maximam, quæ dari potest inter supposita distincta: videlicet in Divinis con-

venientiam identitatis in natura; in creatis autem convenientiam similitudinis specificam.

6. *In Generatione terminus a quo*, est status, quem subjectum generationis relinquit: *terminus ad quem*, est status, quem subjectum generationis acquirit, sive ad quem transit.

1. *Genus*. V. *Metaphysica Essentia*. 1.

2. *Genus subjectum* appellatur objectum formale alicujus scientiæ, ut respectu Mathematicæ: quantitas.

Gradus Metaphysici dicuntur ea prædicata, quibus gradatim ascendimus ab infima ratione individui, veluti a basi ad supremam usque rationem entis. In Petro v. g. hæc prædicata inveniuntur, sicut in quolibet etiam individuo speciei humanæ: homo, animal, vivens, corpus, substantia, ens. Gradus isti vocantur etiam *formalitates*.

H

Habere sic sumptum antonomastice duo potest significare: primo habere aliquem ornatum circa se arte, vel industria quæsitum, ut esse armatum, togatum, et sic *habere* pertinet ad decimum prædicamentum. Secundo habere aliquid modo quocumque, ut habere divitias, servos, amicos, scientiam, et sic *Habere* partinet ad quintum post-

prædicamentum. V. *Hec verba*.

Habitualiter. V. *Actualiter*.

Habitudo est aptitudo, relatio, sive respectus, capacitas ad aliquid. Hinc intelligitur distinctionis sensus: *quoad entitatem, quoad habitudinem*. Quando consideratur in re quidditas, seu essentia, tunc res consideratur, *quoad entitatem:* quando attenditur relatio, potentia, seu capacitas ad aliquid, tunc consideratur quoad habitudinem. Sic, inter Deum, et creaturam non datur proportio *entitatis*, sed *habitudinis;* scilicet entitas Dei, et entitas creaturæ infinite distant, ideoque non habent proportionem; potest tamen creatura attingere Deum per cognitionem et amorem, et ad Deum referri potest; hinc habere dicitur proportionem *habitudinis*.

Habitus est qualitas, quæ potentiæ supervenit, et permanenter adhæret, ut ipsam in operando adjuvet. *Habitus per se infusus*, de quo Theologi, a solo Deo producitur, datque simpliciter *posse*, quia potentia elevat ad actus, quos ipsa propriis naturæ viribus assequi non valet v. g. habitus fidei, caritatis. *Habitus acquisitus* repetitione actuum comparatur, datque solum *facile posse;* quia solum præstat potentiæ, ut propensius, et minori conatu eliciat illos actus, quos alias sine habitu elicere potest; v. g. pulsandi citharam, legendi, scribendi.

Infusus est habitus præcedens omnem actum; *Acquisitus* fit ex repetitis actibus, ut habet Axioma.

Hæcceitas. V. *Principium Individuationis*.

Hypothetica propositio. V. *Categorica*.

Hypostasis. V. *Subsistentia*.

I

Idem de eodem secundum idem significant conditiones necessarias, ut contradictio verificetur. Ut enim duæ propositiones sint contradictoriæ debet una affirmare, altera negare idem prædicatum de eodem subjecto, secundum eundem respectum. Ita contradictoriæ sunt hæ duæ: *Aurum est lucidum, aurum non est lucidum*.

Idem manens idem semper est natum facere idem. Axioma. Videlicet: Causa manente eadem, et nullatenus mutata, iidem effectus haberi debent.

Identice significat identitatem, sive per hoc, quod plura sint unum, et idem; v. g. vis liquefaciendi in sole eadem est identice cum vi indurandi, seu est unum, et idem. Huic correlativa sunt *formaliter*, *reduplicative*. V. *Materialiter*. 1.

Identificari plura inter se est unum, et idem esse, licet diversimode concipiantur; ut intellectus, et voluntas in homine, sapientia, et omnipotentia in Deo. *Identificationi* op-

ponitur *distinctio realis*. V. *h.* V. 3.

Identitas in eo consistit, ut ea, quæ a nobis concipiuntur ut unum et aliud, revera sint idem inter se, sive quibus una sit *entitas*. Alia est *realis*, quæ rebus convenit independenter ab operatione intellectus, ut ea, quæ convenit attributis Dei. Alia est *rationis*, quæ a certo quodam rationis actu provenit, vel in eo actu consistit; ut dum eandem concipimus naturam Petri, ac Pauli, licet ipsi naturam habeant realiter distinctam. Identitas *rationis* potius est similitudo. *Identitati* opponitur *Distinctio*. V. *h.* V. *n.* 1.

Identitas habet divisiones omnes, quas habet *Unitas*. V. *h.* V.

Identitas habet divisiones omnes, quas habet *Unitas*. V *h.* V.

Identitas etiam vulgo sumitur pro convenientia quacumque inter duo sive similitudinis, sive æqualitatis; sic natura humana dicitur eadem in omnibus hominibus; sic etiam duo pondera æqualia dici possunt eadem.

Ignoti nulla cupido. Axioma. Quod ab altero probatur: *Nil volitum, quin præcognitum*.

Illative. V. *Formaliter*. 4.

Immediatio virtutis habetur cum aliquid agit in objectum distans per aliquid in ipsum immissum; ita ignis agit in distans per calorem. *Immediatio suppositi* habetur, quan-

do agens est contiguum illi, quod recipit actionem, vel illud tangit; ita e. g. ignis applicatus stuppæ.

Imperative concurrere. V. *Sufficienter*.

Implicite, et *explicite* in actibus intellectus idem sonat ac *confuse*, et *distincte*. Sic notæ essentiales hominis cognoscuntur implicite in definito *Homo*, *explicite* vero in definitione *Animal rationale*. *Implicite* et *explicite* in actibus voluntatis sumitur pro *directe*, et *indirecte*. Qui vult se vino implere, vult *implicite* ebrietatem: si vero bibat eo fine, ut se inebriet, vult ebrietatem ipsam *explicite*.

Imprœscindibiliter significat non posse fieri *præcisionem*.

Ab Impossibili sequitur quodlibet. Axioma, cui simile est aliud: *Dato uno absurdo cætera accidunt*, nimirum ab impossibili qua tali tam verum, quam falsum potest deduci, ut si ponas hominem decidere posse in gratia, et in peccato inferre licebit illum salvandum esse, et non salvandum, itemque damnandum, et non damnandum. Præterea in scientiis, posito uno falso fundamento, et falsitate pro veritate admissa, plures falsitates sequi necesse est. Valet etiam in moralibus; ut si admittas hominem non esse in agendo liberum, admittes etiam neque mereri, neque demereri.

Imputative. V. *Formaliter*. 4.

Inadoequate. V. *Adoequate*.
Distinctio Includentis, et Inclusi. V. *Distinctio*.
Ab Indifferenti ut indifferenti nihil determinatum oriri potest. Axioma, cui consonat illud D. Thomæ: *Nihil quod est ad utrumlibet exit in actum, nisi per aliquid determinetur ad unum*. Oportet enim ad habendum actum, ut indifferentia auferatur, et ponatur determinatio ad aliquid sive ab extrinseco, sive ab intrinseco.
Indirecte. V. *Directe*.
Indistantia penetrationis consistit in hoc, quod duæ res sint inter se indistantes per hoc, quod penetrentur, sive quod sint in eodem loco. *Indistantia continuitatis*, *vel contiguitatis* consistit in hoc quod duæ res sint inter se indistantes per hoc, quod sint in locis immediatis, sive intervallo.
Individualitas. V. *Principium* 1.
Inexistere idem ac existere in aliqua re; v. g. accidentia inexistere dicuntur substantiæ, idest existunt in substantia. Hinc intelligitur quid sit:
Inexistentia, sive Inalietas.
Infinitanter sumitur particula *non* in aliqua propositione, si in ea afficiat *subjectum*; sumitur vero *neganter*, si afficiat *verbum*, seu *copulam*; e. g. Non homo currit, si habeat hunc sensum: homo non currit, accipitur *neganter*; si vero hunc alium: Quod

non est homo currit, accipitur *infinitanter*, quia subjectum evadit infinitum, seu indefinitum.

Infiniti ad finitum non est proportio. Axioma. Hinc quando de infinito est sermo non valent rationes, et proportiones a finitis desumptæ, quia ibi conceptus plene alius formandus.

Infinitum Categorematicum, sive in actu est illud, quod infinitatem actu positam habere concipitur, ut si concipiatur existens infinita hominum multitudo. *Syncategromaticum*, sive in *potentia* illud est, cujus partes non habent infinitatem nisi in augmento possibili, quatenus plures, et plures superaddi possunt sine fine, licet nunquam perveniant ad infinitatem actualem, sed semper sint finita in infinitum; vel etiam quatenus ita superaddentur de facto, ut nulla unquam futura sit ultima; ita æternitas *a parte post*, quæ convenit Petro in cœlo, Judæ in inferno importat durationem *syncategromatice* infinitam.

Infinitum Syncategromatice explicari etiam solet per hæc verba: *Non tot quin plura*.

Infinitum extra genus, sive *per essentiam*, est ens infinitum actualiter in omni genere perfectionis, quale solum Deus est.

Informare dicitur de forma, quæ unita materiæ, vel subjecto cuivis illud constituit in determinata quadam rerum specie. Hinc li-

queat quid sit *Informatio*.

Informatio. V. *Materializatio*.

Integre. V. *Adæquate*.

Intellectus agens dicitur intellectus, quatenus et ipse efficit speciem impressam, qua juvetur ad efficiendam expressam. *Intellectus passivus*, sive *passibilis* dicitur intellectus, quatenus recipit species impressas priusquam efformet cognitionem, et dicitur etiam intellectus possibilis, eo quod potens sit recipere rerum omnium species. V. *Species*.

Intelligentiæ assistentes sunt Angeli a Deo juxta veteres deputati ad mundi regimen.

Intentio interdum idem sonat ac cognitio.

Intentionaliter idem ac *mentaliter*.

Primo-Intentionaliter, sive *realiter* sumitur res, quando consideratur secundum ea, quæ ipsi conveniunt a parte rei, ut cum dico: homo est animal. *Secundo-Intentionaliter* sumitur res, quando consideratur secundum denominationes extrinsecas, quas accipit ab actu intellectus, ut cum dico: homo est species, animal est genus, nam istæ denominationes proveniunt ab operatione intellectus abstrahentis, et concipientis unum prædicatum tamquam genus, aliud tamquam speciem. Hinc intelligitur, quinam sint termini:

Primæ Intentionis, *secundæ intentionis*.

Latio. V. *Motus* 3.

Libertas exercitii est eadem ac ***contradictionis***, per quam scilicet habetur potentia ad quodlibet ex contradictoriis, ut facere bonum, et non facere. *Libertas specificationis*, vel quoad *speciem* eadem est, ac *contrarietatis*, per quam scilicet habetur potentia ad quodlibet ex contrariis, ut facere bonum, et malum.

Locus extrinsecus est extrema superficies corporis aliud ambientis; sic concava superficies vasis aqua pleni est locus extrinsecus aquæ. *Locus intrinsecus* est determinatio cujusque rei, ut figatur in una parte spatii imaginarii præ aliis. Dicitur *intrinsecus*, quia rem ipsam afficit intrinsece, et si Deus conservando Petrum v. g. omne corpus circumquaque annihilaret, Petrus non esset quidem in loco *extrinseco*, sed tamen esset in loco; nam dici non posset Petrum tunc nullibi esse. *Locus intrinsecus* dicitur etiam: *Ubi*, *Ubitas*, *Ubicatio*, *Præsentia rei*. V. *Ubi*.

Locus extrinsecus potest esse *mediatus*, et *immediatus*, prout mediate, vel immediate superficies, quæ dicitur *locus*, continet corpus; e. g. superficies vasis aquæ est *locus extrinsecus* aquæ *immediatus*; Urbs erit civium *locus mediatus*. Et revera inter aquam,

et superficiem vasis nihil intercedit; intercedit vero inter singulos cives et ambitum urbis.

Logice idem ac per mentem, seu in ideis nostris. Correlativum habet *physice*, quod idem est ac *realiter*, seu a parte rei.

Ly V. *τὸ* (to).

M

Magis, et minus suscipere dicuntur illa, quæ sunt capacia augmenti, et diminutionis; e. g. veritas non suscipit magis, et minus, suscipit autem certitudo; idest nulla propositio potest esse magis vera, quam altera, potest tamen esse magis certa. Hinc

Penes magis, et minus differre est differre penes majorem, vel minorem quantitatem ejusdem speciei, ut duo triangula similia, et inæqualia ex eadem materia; vel penes gradum ejusdem qualitatis, ut lux auroræ, et lux meridiana.

Magis, et minus non variant speciem. Axioma. Quia magis, et minus non designant essentiam rei, sed quantitatem majorem, minoremve. Sic vir est quidem major puero, sed non magis homo, neque homo alterius speciei physice, cum uterque sit animal rationale.

Malignitatis naturæ dicitur propositio negativa.

Materia. V. *Physica Essentia*.

1. *Materia propositionis ex qua* sunt termini ipsi subjecti, et prædicati; *materia circa quam* sunt res, vel objectum, quæ per terminos manifestantur.
2. *Materia prima* apud Peripateticos est informis quædam, ac imperfecta substantia, indifferens ad quodlibet constituendum, quæ in naturali, ac quotidiana corporum transmutatione accipit ab agentibus naturalibus nunc has, nunc illas *formas substantiales*, per quas perficitur, et determinatur, ut sit lapis, aurum, planta, et quolibet ex his pereunte adhuc remanet materia prima capax recipiendi novas formas substantiales. Dicitur *materia prima* ad differentiam materiæ artefactorum, ut statuæ, mensæ, quæ materia dicitur *secunda*.
3. *Materia prima* dicitur interdum primum subjectum, quatenus in omni composito ea est, quæ prima informatur, nimirum a forma substantiali, quæ deinde est subjectum suarum proprietatum, tandem totum compositum est subjectum diversarum qualitatum, e. g. caloris, frigoris, figuræ, motus.
4. *Materia analogica* est materia sic dicta *impropric*, et per analogiam cum materia propria. Sic attributa, quæ sunt genus rei, dicuntur materia analogica. V. *Metaphysica essentia*.
5. *Materia metaphysica* est potentia, et perfectibilitas cujusque rei, quæ materia di-

citur solum per analogiam cum materia vera. Sic anima hominis dicitur materia metaphysica relate ad scientias, et virtutes, quibus perfici potest; ut materia proprie dicta perficitur formis, quas in se recipit.

De Materiali se habere relate ad aliquid, significat non constituere illud in esse talis; de *formali* vero constituere illud tale; v. g. ut aliquis evadat bonus, *de materiali* est quod sit pulcher, aut deformis; *de formali* vero quod vitam recte instituat.

1. *Materialiter* dicitur prædicatum convenire subjecto, quando convenit ratione *materiæ*, sive subjecti. *Formaliter* autem, quando convenit ratione *formæ:* v. g. ignis est *materialiter* gravis, *formaliter* calidus.

2. *Materialiter* quandoque est idem ac *identice*, seu *specificative*, nempe per identitatem, et ut res est a parte rei in se ipsa. *Formaliter* autem quandoque idem est ac *reduplicative*, quod exprimi solet per particulas: *quatenus*, *in quantum*, *ut*, *prout*, *qua talis:* e. g. si de homine sit sermo, hæc propositio: *animal est rationale* vera erit in sensu *materiali*, seu *identico*, non vero in sensu *formali*, seu *formaliter;* nam sunt quidem hæc duo identificata; sed non possum dicere: animal, *quatenus animal*, est rationale; animalitas enim, et rationalitas sunt prædicata in conceptu, et definitione diversa.

Materialiter. V. *Formaliter* 3.

Materializatio vocatur officium materiæ, dum recipit formam, et cum ea constituit corpus. *Informatio* autem est officium formæ, dum materiam sibi unitam perficit, ut tale corpus constituat.

Maximum quod sic est summa cujuscumque speciei, e. g. corporis humani magnitudo possibilis. Ponamus hominem posse assurgere ad magnitudinem ut decem, sed non ultra; erit hæc magnitudo *maximum quod sic* hominis. *Minimum quod sic*, vel *minimum naturale* est summa parvitas possibilis speciei.

Maximum quod non est maxima parvitas inter illas parvitates, quæ sunt impossibiles viventi naturaliter; ut si ponamus magnitudinem necessariam homini viventi esse ut quinque, erit quatuor *maximum quod non*. *Minimum quod non* est minima magnitudo inter illas magnitudines, ad quas vivens assurgere non potest: e. g. ut si ponamus hominem viventem non posse assurgere ultra magnitudinem ut decem, erit undecim *minimum quod non*.

Medium antonomastice dictum, idem est ac *medius terminus* ad argumentationem deserviens.

Medium nobilius est extremis. Axioma, quod præcipue valet in moralibus. Sic virtus in medio consistit inter excessum, et defectum.

In physicis etiam compositum perfectius est elementis, ex quibus componitur.

Mentaliter. V. *Formaliter* 5.

Metaphysice V. *Formaliter* 6.

1. *Metaphysica essentia, compositio, fabrica* est complexio notarum, quæ sunt in re, ut a nobis concipitur, principales, et primariæ, quibus res illa satis intelligitur, et a cæteris distinguitur. Nimirum homines, ut plurimum realem rerum essentiam ignorantes, contenti sunt ex effectibus, et proprietatibus essentias stabilire. Effectus ergo, et proprietates considerant. Inter has vident multas, per quas res cum rebus aliis convenit, et multas, per quas ab aliis rebus differt. Considerant quænam proprietas sit fons, origo, et radix proprietatum communium, et quænam alia proprietatum differentialium. Ex his duabus notis simul sumptis componunt essentiam metaphysicam. Illam vero, quæ est radix proprietatum communium appellant *genus*, sive per quamdam cum materia physica analogiam *partem essentiæ materialem*, alteram vero, quæ radix est proprietatum differentialium appellant *differentiam*, sive *partem essentiæ formalem*; compositum resultans ex genere, et differentia, in quo stat essentia metaphysica appellant etiam *speciem*. Exemplum ab homine petatur, cujus essentia metaphysica ponitur in animalitate, et rationalitate, seu vi sentien-

di communi etiam brutis, et in vi intelligendi homini solum propria, quæ duæ hominis proprietates principia sunt omnium aliarum, quæ in homine deprehenduntur. *Metaphysica* vero dicitur essentia hæc, sive *compositio, et fabrica metaphysica,* quia licet attributa illa realia sint, et intrinseca rei, tamen determinare duas illas proprietates, in quibus constituitur essentia, est, ut patet, operatio mentis nostræ concipientis in his attributis distinctionem, et compositionem quamdam, quæ est extrinseca tantum, et apparens. Notetur autem fieri posse, imo fortasse haud raro ob mentis humanæ imbecillitatem contingere, ut attributa illa, in quibus metaphysicam essentiam collocamus non sint vere, et a parte rei prima attributa, nec realem, et veram rei essentiam constituant.

2. *Metaphysica essentia* dicitur etiam interdum *essentia logica*.

Minimum naturale, sive materia primigenia a veteribus dicebatur illa materiæ portio, quam primo informat anima in utero materno. Hæc particula juxta eos semper postea manet in medio cordis, aut cerebri, et dicitur prima sedes animæ.

Mobile primum dicebatur a veteribus primum e multis, quas admittebant, cœlis, quod per ipsos movebat reliqua corpora cælestia.

1. *Modus sciendi* sic dictus antonomastice

significat *definitionem*, *divisionem*, *argumentationem*, *methodum*, de quibus Logica tradit regulas. Dicuntur autem ista modus sciendi, quia per ea juxta regulas facta declaratur id, quod confusum est, et quod est ignotum detegitur.

2. *Modus operandi, cognoscendi prædicandi sequitur modum essendi.* Axiomata. Nempe modus operandi, cognoscendi, prædicandi conformatur essentiæ rei, quæ has operationes circa objectum elicit, non vero ipsi objecto. Sic ajebant: homo, quia existit modo corporeo operatur, et cognoscit per actiones, et species desumptas a materia, sive versetur circa objecta materialia, sive circa spiritualia; et contra, Angelus, qui totus spiritualis est, agit per actiones, et species spirituales, etsi versetur circa objectum materiale. V. *Esse*.

3. *Modus*, seu *entitas modalis* est realis, et ultima determinatio rei ad aliquam denominationem rei existentis propriam; sive quod idem est, est entitas addita alicui rei realiter distinctæ, cujus indifferentiam determinat ad aliquid constituendum. Talis est unio, e. g. animæ cum corpore in homine; anima enim, et corpus, quæ possunt separatim existere, determinantur ab unione, ut hominem actu constituant. Modi sunt inseparabiles a re modificata, cum repugnet actu determinans sine re actualiter determinata.

Sunt tamen modi, juxta veteres, quædam *realitates;* nam e. g. unio est aliquid reale, cum quid reale sit, animam, et corpus uniri; deinde sunt *realitates* a re modificata distinctæ; alioquin anima, et corpus non possent existere, nisi unitæ. *Modis* opponuntur *entitates absolutæ,* quæ sunt illa accidentia, quæ existere possunt sine substantia, cui inhærent, ut color, sapor: *entitas modalis, sive modus* idem est ac *accidens pure modale. Entitas absoluta* idem est ac *accidens absolutum.* V. *Accidens.*

4. *Modi substantiales.* V. *Substantiale.*

Moraliter concurrere. V. *Efficienter.*

1. *Motus* aliquando *actio immanens* dicitur. Ita intellectiones in homine, actus vitales in animantibus dicuntur *motus.* Sic Aristoteles definivit naturam in genere principium motus, et quietis ejus, in quo est.

2. *Motus* aliquando significat quamlibet actionem, creationem, eductionem.

3. *Motus accretionis* est adjectio unius quantitatis ad aliam, ut si quantitati cuidam aquæ alia portio aquæ infundatur; *motus decretionis* est detractio quantitatis ab alia, ut si a quantitate quadam aquæ portio aliqua detrahatur. *Motus alterationis* est mutatio qualitatis, ut cum aqua de frigida fit calida. *Motus lationis* est translatio de loco in locum, sive motus localis. *Motus*

generationis est generatio, sive productio substantiæ ex præsupposito subjecto. *Motus aggenerationis* est productio novæ partis substantiæ inanimis, ut dum ignis per ligni materiam serpit. *Motus nutritionis* est nutritio, scilicet augmentum substantiæ viventium vi alimentorum.

Munus interdum significat potentiam, seu vim aliquid agendi.

N

Natura naturans, creatrix, universalis est Deus. *Natura naturata* est rerum omnium creatarum universalitas.

Natura determinatur ad unum. Axioma. Per naturam hic intelliguntur agentia necessaria, quæ sunt ad unum tantum determinata, ut ignis ad comburendum, non vero agentia libera, quæ possunt se determinare ad opposita.

Ex necessario nonnisi necessarium, et ex vero nonnisi verum sequitur. Axiomata. Nam consequens si recte ab antecedente infertur, in ipso debet contineri. Ergo quod infertur a vero debet esse verum, et quod a necessario necessarium.

Necessitas antecedens est illa, quam voluntas sibi libere non facit nec vitare potest. *Necessitas consequens* est, quam voluntas sibi libere facit, et vitare potest. Qui catenis vinctus ita sedet, ut propria vi surge-

re nequeat, sedet necessario ***necessitate antecedenti;*** qui vero ita sedet, ut propria vi surgere possit, sedet necessario necessitate consequenti: nimirum posito quod sedeat, impossibile est ipsum non sedere. V. *Omne quod est*.

Necessitas consequens vocatur etiam ***necessitas consequentiæ***, seu ***ex suppositione***.

Nihil agit in distans. Axioma. Hoc est nulla causa producit effectum in loco a se distanti, nisi agendo per spatium intermedium. Nam agentia creata sunt limitatæ virtutis, et si non deberent agere per medium, possent agere in quamlibet distantiam, cum per medium nihil virtutis consumerent, quod est contra experientiam.

Ex nihilo nihil fit; nihil in nihilum abit. Axiomata. Horum sensus est creaturam nihil posse efficere, nisi ex præsupposito subjecto. Hoc enim deficiente, creatione opus esset, quæ solius Dei propria est; deinde eam nihil posse penitus destruere, et annihilare, quod æque ac creatio potentiam exigit infinitam.

Nil agit in se ipsum. Axioma. Hoc est: idem secundum eundem respectum non potest agere in seipsum; tunc enim idem esset agens, et patiens, quod repugnat: sed bene idem secundum unam partem sui agere potest in alteram sui partem; ita e. g. dum aliquis se flagellat, manus agit in tergum

ejusdem hominis.

Nominaliter. V. *Participaliter*.

Non hæc particula sumi potest *infinitanter*, *et neganter*. V. *Infinitanter*.

Non omnis, quidam non. Axioma, cujus est sensus. Si non omne individuum alicujus speciei gaudet aliquo attributo, necesse est ut habeatur in illa specie aliquod individuum illo attributo carens. Ita e. g. si verum est, quod non omnis homo sit doctus, verum etiam erit quod quidam homo non sit doctus.

Notitia. *Ab objecto, et potentia paritur Notitia*. Axioma. V. *Species* 3.

Nutritio. V. *Motus* 3.

O

Objecti certitudo. V. *Certitudo* V. *Objecti semen*. V. *Species* 3.

Objective. V. *Formaliter* 4.

1. *Objectum activæ potentiæ* generatim dicitur id, circa quod ipsa potentia operando versatur. *Objectum materiale* est res ipsa, quæ a potentia respicitur, seu id, in quod cadit actio. *Objectum formale* est illa ratio in re, penes quam, vel propter quam a potentia res ipsa respicitur. Hinc *objectum formale* dicitur etiam *motivum*, vel id, quod movet ad operandum; v. g. corpora sunt *objectum materiale* visus, co-

lores autem sunt *objectum formale*; a visu enim non attinguntur corpora, nisi quatenus sunt colorata. Ita Deus erit *objectum materiale* amoris, bonitas autem ipsius *formale*.

2. *Objectum materiale intrinsecum* est id, quod in se ipso, licet non propter se attingitur, ut inimicus propter Deum dilectus. *Extrinsecum*, quod dicitur etiam *pure denominativum* est; quod attingitur, non in se, sed in aliquo realiter distincto, cui unitur. Sic homo visus dicitur, quamvis non substantia hominis, sed color solum videatur.

3. *Objectum formale quo* est ratio generica, qua omnia objecta particularia redduntur apta, ut attingantur ab aliqua potentia, vel scientia, ut color respectu potentiæ visivæ. Hoc appellatur etiam: *formale sub quo; ratio formalis sub qua; ratio objecti ut res est; ratio objecti in esse rei; ratio objecti ut objecti; ratio objecti in esse attingibilis, aut scibilis; ratio formalissima sub qua.*

4. *Objectum formale quod* est ratio specifica contenta in ratione communi veluti in suo genere, ut respectu potentiæ visivæ color viridis contentus sub ratione generica coloris. *Objectum formale quod* dicitur etiam *ratio formalis quœ; objectum materiale proprium, et per se*. V. *Specificativum*.

In Obliquo rem importari. V. *In recto*.

Occasionaliter dicitur de illo, quod est mera occasio aliquid agendi. Correlativum est *causaliter*, quod dicitur de illo, quod est vera causa. Sic aspectus pauperis *occasionaliter* concurrit ad eleemosinam, quæ ab amore proximi *causaliter* proficiscitur.

Officians propositio est illa, in quam resolvitur propositio aliqua modalis, ita ut modus istius in illa reflexe affirmetur; e. g. *Deum existere necesse est*. Propositio hæc modalis resolvi potest in hanc aliam, quæ dicetur *officians: Propositio ista, Deus existit, est necessaria*.

Omne quod est, ex suppositione quod sit, necesse est esse. Axioma, cui simile aliud: *Unumquodque necessario est, quando est*. Esset quippe, simulque non esset, si quod est, posset eodem instanti simul non esse.

Operari æquivoce, vel univoce, vel analogice indicat causam esse cum suo effectu *æquivocam*, vel *univocam*, vel *analogicam*. V. *Univoca*.

Operari sequitur ad esse. Axioma, cui simile est aliud: *Prius est esse, quam operari*. Hoc autem patet ex eo, quod nihil potest intelligi operari, nisi prius intelligatur existens.

Operari, et Operatio; Esse est propter operari, et alia similia axiomata, **V. *Esse*.**

Opinari, et existimare non est in nobis.

Axioma. Hoc est non possumus cuivis objecto proposito assentire, vel dissentire, sicut possumus quidlibet imaginari; sed tantum iis, quæ nobis vera, aut falsa apparent saltem ex probabili motivo.

Ordine intentionis, quæ sunt priora, posteriora sunt ordine executionis. Axioma. Hoc intelligitur de causa finali, nam prius volumus finem, quam media, sed media prius exequimur, quam finem obtineamus; sic dum intendimus obtinere sanitatem tamquam finem, medicinam prius adhibemus, et exequimur.

Ordo trascendentalis, et prædicamentalis. V. *Relatio* 5.

Organizatio substantialis. V. *Forma* 4.

P

Partialiter. V. *Adæquate*.

Participaliter verbum accipi, idem est ac illud accipi per modum participii. *Nominaliter* vero tamquam nomen. Ita e. g. verbum hoc: adolescens *participaliter* sumptum indicat in genere quidquid ætate augetur, et vigescit; *nominaliter* vero hominem in prima ætate post pueritiam constitutum.

1. *Passio* proprie dicitur sustentatio formæ eductæ. V. *Eductio*.

2. *Passio* interdum idem est ac proprietas.

1. *Passum* vocatur *subjectum sustentationis*.

V. *Eductio*.

2. *Passum*, seu *reagens* est illud, quod resistit actioni alterius entis fortioris in illud agentis; hoc autem, quod agit, et simul repatitur, dicitur *agens*, et *repassum*. Ita cum corpus *A* agit in corpus *B*, hocque in illud reagit, corpus *B* dicitur *passum*, et *reagens*, corpus vero *A* *agens*, et *repassum*.

1. *Per se* id dicitur convenire rei, quod ex natura ipsius rei convenit, seu ex principiis intrinsecis. Sic homini conveniunt *per se* prædicata ipsi essentialia, ut rationalis, liber, et quæ necessario comitantur hominis naturam, ut esse bipedem. *Per accidens* autem id convenit rei, quod convenit ei *accidentaliter*, et non necessario, seu quod convenit rei quasi casu, et aliunde. Sic homo *per accidens* est albus, pius, nobilis.

2. *Per se* aliquando idem est ac veluti ex professo; *per accidens* autem idem ac propter aliud. Sic Logica *per se* agit de operationibus intellectus, *per accidens* autem de signis, et vocibus.

Perseitas idem ac per se esse.

Persona, *Personalitas*. V. *Subsistentia*.

Physica essentia, *seu compositio* consistit in compositione partium, quibus vere constat. Harum partium, quæ est indifferens ad hoc, vel illud constituendum dicitur *materia*, ut corpus in homine; quæ vero determinat,

et perficit materiam, dicitur *forma*, ut anima: hujus compositionis illa tantum, ut patet, sunt capacia, quæ habent partes, ut sunt naturalia, et artificialia composita.

Physice. V. *Logice*.

Positiones sunt illæ propositiones, quæ, licet explicatis terminis sint evidentes, explicationem tamen aliquam exigunt, suntque propriæ alicujus scientiæ. Ut illud in Logica: Contrariæ propositiones possunt esse simul falsæ, non tamen simul veræ.

Positive res dicitur talis, quando in ea vere reperitur forma, a qua talem habet denominationem. Sic mel dicitur dulce *positive*, quia dulcedo vere est in melle. *Negative* vero res dicitur talis, quando caret solum forma contraria. Sic dulce *negative* est omne id, quod non est amarum.

Possibile positum in actu nihil implicat. Axioma. Hoc est: quod est in potentia, ut existat, si supponatur existere, nullum inde sequitur impossibile, ut si dicas montem aureum esse possibilem, nihil implicat illum existere eo modo, quo supponitur possibilis.

1. *Potentia receptiva* dicitur materia, quia materia est potens recipere formam.
2. *Potentia obedientalis* est aptitudo rerum, ut pro arbitrio Dei, ejusque auxilio rebus ipsis indebito munus impleant, quod naturaliter implere non valeant. Ita per *poten-*

tiam obedientialem intellectus beatorum elevatur ad Deum intuitive videndum. Dicitur autem *obedientialis*, quia nonnisi ex imperio Dei, ut auctoris supernaturalis reducitur ad actum. Per hanc potentiam quælibet res elevari potest ad quidquid producendum, iis tamen exceptis, in quibus implicantia inveniretur. Ita lapis neque speciali auxilio Dei ratiocinari posset, vel oculus audire; hoc enim esset evertere rerum essentias, quod ipsi Deo repugnat.

3. *Potentia rei objectiva*, *logica*, *metaphysica* est non repugnantia ad existendum, sive mera possibilitas intrinseca. Dicitur *objectiva*, quia est objectum activæ potentiæ, vel quia est id, quod menti objicitur, dum rem non existentem concipimus posse existere.

4. *De Potentia Dei ordinaria* id dicitur fieri, quod est secundum legem, et decretum ordinarium Dei, quod ipse statuit servare circa res creatas: *De Potentia* vero *absoluta* Dei, sive *extraordinaria* id dicitur fieri posse, quod, præscindendo ab omni libero decreto Dei, et a cursu rerum ordinario, a Deo potest fieri. Unde per *absolutam*, sive *extraordinariam* Dei potentiam omne id fieri potest, quod non involvit contradictionem. Sic potes *per potentiam Dei absolutam* hodie absque omni studio Salomonem sapientia superare, non

tamen de *potentia Dei ordinaria*.

5. *Potentia specificatur ab actu*. Axioma. Scilicet ab operationibus arguimus specificam potentiarum perfectionem, ac distinctionem.

Potentia. V. *Actu*, et *Actus* 2.

Potentialiter. V. *Actualiter*.

Potestative idem ac *in potentia*. Correlativum habet *Actualiter*. Sic quilibet effectus antequam etiam producatur, est *potestative* in sua causa; est vero *actualiter* cum jam productus est.

1. *Præcisio mentis* dicitur ea operatio intellectus, per quam ipse ex prædicatis realiter distinctis unum sibi quodammodo decerpit, ac repræsentat, omissis aliis; v. g. dum concipimus Omnipotentiam Dei conceptu repræsentante illud attributum, non vero alia, cum quibus illud a parte rei identificatur. Præcisio hæc a nonnullis appellatur *objectiva*, sive ex *parte objecti*, quia juxta eos intellectus hac operatione ita unum attingit prædicatum objecti, ut cætera realiter identificata vere relinquat incognita, et intacta. Ab aliis autem dicitur *præcisio formalis*, sive *ex parte actus*, vel *ex parte modi*; quia per eos cognitio attingit reipsa totam realitatem objecti, sed adeo tenui repræsentationis claritate, ut vi illius perinde appareat objectum, ac si unicum illud prædicatum haberet. *Præcisio*-

nis nomen a materiali scissione sumptum est. *Præcisioni mentis* correlativa est:

2. *Præcisio realis*, quæ convenit rei. Hæc duplex est. Altera *inconnexionis*, sive *indifferentiæ*, quæ denotat rem aliquam non esse necessario connexam cum alio, atque hoc non includi in ejus conceptu, et definitione; v. g. in hominis voluntate datur *præcisio realis inconnexionis* cum amore scientiæ; scilicet hominis voluntas non est necessario determinata, ut scientiam amet, atque hominis voluntas bene concipitur sine actu amoris scientiæ. Altera *præcisio realis* est præcisio *non inclusionis*, quæ denotat rem aliquam in se non includere aliud, et ab eo esse distinctum, licet sine eo concipi non possit. Sic filius, qua talis concipi non potest sine patre, a quo tamen est realiter distinctus.

3. *Præcisio excludentis ab excluso* esse dicitur in conceptu generico, in quo species sub eo contentæ non includuntur. Sic ens generatim sumptum præscindit *præcisione excludentis ab excluso* ab entibus particularibus.

Præcisive ab aliquo, si sermo sit de actibus mentis, idem est ac illud actu non considerando; si sermo sit de rebus, idem est ac illud in sui conceptu, vel definitione non includendo. V. *Præcisio*.

Præcognita demonstrationis sunt tria: *Su-*

bjectum, quod est illud, de quo aliquid demonstrare volumus; *Passio*, quæ est attributum demonstrandum: *Principia*, quæ sunt veritates, per quas prædicatum convincitur convenire subjecto. Sic in hac demonstratione: omnis virtus perficit hominem: humilitas christiana est virtus; ergo humilitas christiana perficit hominem. *Humilitas christiana* est *subjectum; perficit hominem, passio, Omnis virtus perficit hominem,* et *humilitas christiana est virtus, principia.*

Præcognitiones demonstrationis sunt duo modi, quibus præcognita sunt præcognoscenda. (V. *Præcognita*) Primus modus est, cum de objecto cognoscitur *quod est*, sive *an est*, cognoscendo nempe rem esse; vel propositionem, qua utimur ad demonstrandam aliam, esse veram. Secundus modus est cum cognoscimus *quid est*. Cognitio autem *quid est* alia est cognitio *in quid nominis*, quæ importat conceptum nominis: alia est cognitio *in quid rei*, quæ importat ipsius rei definitionem. Sic in allata demonstratione. (V. *Præcognita*) opus est præcognoscere veram esse propositionem. *Omnis virtus perficit hominem*, et *christiana humilitas est virtus*, adeoque et præcognoscere quid sit *humilitas christiana*, et quid sit *perficere hominem*.

Prædicabilia dicuntur ista quinque attributa

universalia, scilicet pluribus communia: *Genus, Species, Differentia, Proprium, Accidens.* Quid sit *Genus, Species, Differentia* passim notum est. *Proprium* quod attinet, hoc nomine intelligitur id, quod etsi essentiam non constituat, ipsam tamen per se, ac necessario consequitur. *Proprium* autem in quatuor modos, quibus dari potest, distinguitur. *Proprium primo modo* est, quod convenit soli speciei, sed non omni individuo, ut esse medicum respectu speciei humanæ; *secundo modo*, quod convenit omni individuo, sed non soli, ut esse bipedem; *tertio modo*, quod convenit omni, et soli individuo, sed non semper, ut ridere; *quarto modo*, quod convenit omni, et soli individuo, et semper, ut esse risibilem. Nomine autem *accidentis prædicabilis* non intelligitur accidens, ut opponitur substantiæ, sed accipitur pro eo, quod contingenter advenit alicui, sive sit substantia, ut vestis, sive accidens, ut albedo. Quinque ista dicuntur *prædicabilia*, vel quia solum prædicari possunt de rebus per opus mentis, quæ reflectendo super rerum proprietates statuit ista quinque attributa indefinita, et universalia; vel quia modum exhibent, quo unumquodque attributum de re enuntiari potest; omne enim attributum, quod de alio dicitur vel ut *Genus*, vel ut *Species*, vel ut *Differen-*

tia, vel ut *Proprietas*, vel ut *Accidens* dicitur.

Ante-prædicamenta sunt *univoca*, *æquivoca*, *analoga*. V. *Univocum*. Ita appellantur a veteribus, quia doctrina illorum lucem affert, ut intelligantur prædicamenta.

Prædicamenta, sive *Categoriæ* Aristotelis dicuntur ista decem: *Substantia*, *Quantitas*, *Qualitas*, *Relatio*, *Actio*, *Passio*, *Ubi*, *Situs*, *Quando*, *Habere*. V. *verba singula*: Ita dicuntur vel quia insunt rebus a parte rei, et de ipsis affirmantur sine reflexione intellectus, secus ac *prædicabilia*, vel quia exhibent attributa ipsa, quæ enunciantur secus ac *prœdicabilia*, quæ exhibent modum, quo enuntiantur. V. *Prædicabilia*. *Prædicamenta* sunt decem, quia decem sunt, et non plures quæstiones, quæ de quolibet individuo fieri possunt, nempe: Quid est? Quantum est? Quale est? Ad quid refertur? Num quid agit? Num quid patitur? Quo in loco est? Quo situ? Quo tempore? Quo indumento, vel ornatu?

Post-prædicamenta sunt ista quinque: *Oppositio*, *Prioritas*, *Simultas*, *Motus*, *Habere*. V. *verba singula*. Ita autem dicuntur, quia de his agit Aristoteles postremis capitibus.

Prædicamentaliter sumitur aliquod attributum, quando sumitur ut unum ex illis de-

cem, quæ prædicamenta dicuntur. V. *Prædicamenta*. Correlativum est *Trascendentaliter*, quod indicat sumi attributum prout exsuperat seriem prædicamentorum, et omnibus omnino rebus convenit, ut esse bonum, verum, unum. V. *Transcendentale*. Sic e. g. peccatum est *prædicamentaliter* malum, et *transcendentaliter* bonum.

Prædicari unum de alio idem est ac unum de alio affirmari. Ab hoc verbo *prædicari* multa alia derivantur a veteribus adhibita.

Prærequisita ad operandum illa sunt, quæ requiruntur ex parte causæ, sine quibus causa intelligi non potest proxime expedita ad operandum, ut existentia. *Requisita ad operandum* sunt ea, sine quibus effectus esse non potest, quæ tamen intelligi non debent ex parte causæ; ut scientia Dei visionis, qua scilicet Deus necessario videt omnes res existentes, quo fit, ut nihil possit existere, si Deus per hanc scientiam illud non videat.

Præscindere idem est ac facere præcisionem. V. *Præcisio*.

Præsuppositive aliquid dici idem est ac prius illud supponere in aliquo discursu; ut qui asserat hominem posse mereri, et demereri *præsuppositive* dicit illum esse liberum.

Præter propter, idem ac circiter, plus minus.

Principiare idem ac esse principium.

1. *Principiatum* idem sonat ac causatum, et ideo juxta aliquos dici potest solum de iis, quæ habent causam.
2. *Principiatum* etiam significat quodcumque a principio provenit: hinc etiam Filius in divinis interdum dicitur *prinoipiatus*.
1. *Principium individuationis* est id, per quod res quælibet est ea, quæ est, potius quam alia, et ab alia qualibet distinguitur. Omnis enim res hac proprietate gaudet, ut sit una singularis, individua; quæ proprietas dicitur etiam; *Individualitas*, *Singularitas*, *Differentia numerica*, *Hæcceitas*, qua nempe fit, ut res sit hæc, et non alia; exprimitur etiam nomine desumto a nomine ipsius rei, cujus est proprietas. Sic *individualitas* Petri dicitur *Petreitas*, Pauli *Pauleitas*. De *principio individuationis*, in quonam præcise situm sit, multa litigant philosophi.
2. *Principium quod* est persona, vel suppositum, cui attribuitur operatio, seu denominatio operantis. *Principium quo*, est id, quod agit ut pars, vel virtus suppositi, hoc est illud, a quo immediate oritur actio. Ita v. g. persona Petri est *principium quod* volitionum Petri, voluntas vero Petri est *principium quo*.

A Priori res demonstrari dicitur, cum posterius per prius, nempe effectus per causam probatur, rei proprietas per essentiam; v. g. dum lunæ eclypsis per interpositionem

terræ probatur; vel animæ immortalitas per ejus spiritualitatem. *A posteriori* vero dum prius per posterius probatur, nimirum causa per effectum, et rei natura per proprietatem; v. g. dum spiritualitas animæ ex ejus cogitatione deducitur, vel vita animalis ex ejus respiratione. *Demonstratio a priori* dicitur etiam *demonstratio propter quid*, præsertim dum agitur de causa proxima; *a posteriori* dicitur etiam *demonstratio quia*. *A quasi priori* demonstrari res dicitur, cum probatio desumitur ex ipsius rei probandæ natura, ut v. g. dum Dei existentia ex ipsius Dei natura infertur, ut entis perfectissimi. *A concomitanti* vero, dum res probatur ab aliquo cum ea connexo, quod tamen non sit ejus aut causa, aut effectus; ut si probaretur corpus existere in loco, quia existit in tempore.

1. *Prioritas a quo* est omnis prioritas naturæ. V. *hoc verbum*. Nam eatenus causa est natura prior, quatenus est id, a quo effectus accipit esse. *Prioritas in quo* interdum accipitur pro prioritate temporis; interdum pro prioritate naturæ, non cujusque causæ, sed illius, quæ non est essentialiter connexa cum effectu, seu quæ potest existere, quin effectum producat, ut causa libera. *Prioritas in quo* secundo hoc modo sumpta vocatur etiam *perfectæ præcisionis*; talis enim causa et esse, et concipi

potest sine effectu. V. *Præcisio*.

2. *Prioritas inconnexionis* datur in illis causis, quæ non sunt necessario connexæ cum effectibus. Ut in voluntate respectu actuum liberorum.

3. *Prioritas temporis*, sive esse prius tempore significat præcedere aliud duratione, ut Alexander Cæsarem. *Prioritas naturæ*, seu esse *prius natura* indicat esse causam alterius, vel saltem prærequisitum, vel conditio se tenens ex parte causæ. Sic sol habet prioritatem naturæ respectu lucis. *Prioritati temporis* opponitur *simultas temporis*, quæ datur in iis, quæ eodem tempore, sive simul existunt. *Prioritati naturæ* opponitur *simultas naturæ*, quæ datur in iis, quæ per eamdem actionem producuntur, ut lux, et calor.

A Privatione ad habitum (nempe ad formam amissam) *non est regressus*. Axioma. V. g. non est naturaliter regressus a morte ad vitam, et ab omnimoda cæcitate ad visum. Hoc tamen intelligendum de naturali regressu, seu de naturali recuperatione ejusdem numero formæ, aut etiam de recuperatione immediata formæ ejusdem speciei, quando forma non potest applicari, nisi post varias transmutationes materiæ, ut in exemplis positis. Secus fallit axioma; nam passim accidit immediata transmutatio, e. g. de carbone ad ignem, a calore ad frigus.

Pro implicito, vel explicito idem est *ac implicite*, vel *explicite*, vel secundum rationem impliciti vel expliciti. Idem dicendum de aliis adjectivis, quibus unitur præpositio, *pro* v. g. *pro materiali, pro formali, pro expresso*.

Proloquia, profata, parœmiæ, effata, dignitates idem sunt ac axiomata.

1. *Proprium*. V. *Prædicabilia*.

2. *Proprium* interdum opponitur *communi*, ut cum dicitur: hominis proprium est ratiocinium; scilicet ratiocinium ita est proprium hominis, ut non sit commune aliis animantibus. Interdum opponitur *extraneo*, vel *alieno*, ut cum dicitur: hominis proprium est cibum capere, loco moveri, scilicet illæ proprietates non sunt alienæ, sed connaturales homini, licet etiam aliis animantibus communes.

Propter quod unumquodque tale, et illud magis. Axioma, cujus sensus est. Quod in aliquo ente reperitur, magis reperitur in illo, a quo illud tale sumptum est; v. g. si lignum est calidum propter ignem, ipse ignis debet esse magis calidus. Et ratio est, quia proprietates effectus magis semper continentur in causa, quæ illas proprietates produxit. Axioma sic acceptum locum habet solum, ut patet, in iis, quæ suscipiunt magis, et minus. Explicari etiam potest relate ad causam finalem; v. g. si medici-

na amatur propter salutem, magis amatur salus. Hoc tamen verificatur solum, dum prædicatum, in quo fit comparatio inest utrique extremo, ut in exemplo medicinæ, et salutis, quæ ambo amari possunt; aliter dicendum esset, si prædicatum non esset commune, ut v. g. ex eo, quod homo sit creatus propter Deum, male inferretur Deum esse magis creatum.

Puncta continui. V. *Continui*.

Q

1. *Qualitas* est juxta veteres ***accidens absolutum***, quod rei jam in genere suo completæ advenit, eique tribuit aliquam denominationem. *Qualitates* aliæ sunt ***corporeæ***, ut color, odor, sapor, quæ nempe corpus afficiunt. Aliæ ***spirituales***, quæ nimirum spirituum propriæ sunt, eæque vel naturales sunt, ut habitus scientiarum, virtutes pure morales, vitia; aliæ ***supernaturales***, ut character sacramentalis, lumen gloriæ, gratia sanctificans, et habitus virtutum omnium supernaturalium. Quatuor autem sunt ***Qualitatum*** species. Ad primam pertinet ***Habitus***, et ***Dispositio***. *Habitus* est qualitas difficile mobilis a subjecto, seu quæ difficile aufertur, ut virtus, vitium. V. etiam ***Habitus***. ***Dispositio***, quæ dicitur etiam ***inchoatus habitus*** est qualitas facile mobilis

a subjecto, ut sanitas, morbus. Ad secundam pertinet *Potentia*, et *Impotentia*. *Potentia* est qualitas subjectum habilitans ad operandum, ut in homine visus acutus. *Impotentia* est qualitas subjectum impediens, aut retardans ad operandum, ut stultitia. Ad tertiam speciem *qualitatis* pertinet *Passio*, et *Passibilis qualitas*. *Passio*, ut hic sumitur, est qualitas alterationem causans, et cito transiens, ut pallor ex metu, et rubor ex verecundia. *Passibilis qualitas* dicitur, quæ alterationem causat, et diu permanet, ut pallor ex ægritudine. Ad quartam speciem pertinet *Forma*, et *Figura*. *Forma* hic sumitur pro externa corporis specie ex dispositione partium resultante. *Figura* sumitur pro terminatione quantitatis, qua redditur corpus rotundum, quadratum etc.

2. *Qualitas* interdum late sumitur pro attributo quocumque, quod enuncietur de re, cum quæritur qualis res ipsa sit.

3. *Qualitates corporum primæ* sunt istæ: *Calor*, *Frigus*, *Humiditas*, *Siccitas*; hæ quippe juxta veteres cum quatuor clementis, igne scilicet, terra, aqua, aere fuerunt initio mundi producta, et iisdem elementis sunt connaturaliter debitæ ex propria indigentia, et nullam aliam qualitatem per se supponunt. Aliæ vero qualitates, quæ vel aliquam ex his primis supponunt, vel ex iisdem varie contemperatis resultant, ut colores, sapo-

res, durities, gravitas dicuntur *qualitates secundæ*. Illæ autem, quæ sunt in corpore occultæ, et non sentiuntur tactu, ab aliquibus inter veteres dicuntur *qualitates neutræ*.

Quando, seu *duratio* est id, per quod res determinatur ad tale tempus. V. *Duratio*.

Quantificare. Hoc verbum dicebatur de quantitate materiæ, quæ simul reddebat quantam, idest extensam, et impenetrabilem, tam formam, quam qualitates compositi.

1. *Quantitas* est id, per quod res corporea est capax dimensionis, et potest augeri, et minui. Eam esse ajebant *accidens absolutum* realiter a materia distinctum, ipsique adveniens, a materia tamen naturaliter inseparabile. V. *Accidens absolutum*.

2. *Quantitas continua* est, cujus partes sunt unitæ, ut quantitas tabulæ; *discreta* est cujus partes non sunt unitæ, ut quantitas numeri.

Quantus, quanta, quantum dicta sine ullo termino addito indicant res, quæ habent attributum quantitatis. Sic *qualis, quale* similiter sumpta indicant quæ habent qualitatem. Ita ajebant materiam primam nec esse *quantam*, nec esse *qualem*, idest ex se se neque quantitate, neque qualitate ulla præditam esse. V. *Materia prima*.

Quidditas est ipsa rei entitas considerata in ordine ad definitionem explicantem *quid*

illa sit. Entitas vero rei considerata in ordine ad esse dicitur *essentia;* in ordine ad operationem dicitur *natura*.

Quidquid movetur ab alio movetur. Axioma. Nam 1. nullum corpus movetur, nisi impulsu alterius; 2. nullus effectus producitur, nisi ab alia causa; 3. nihil fit in universo sine concursu causæ primæ.

Quidquid potest causa prima cum secunda, id potest sola causa prima. Axioma, cujus ratio in omnipotentia Dei fundatur, a qua creaturæ suam, quam habent vim acceperunt. Non valet autem in iis, quæ si a solo Deo producerentur involverent contradictionem, sicque actio libera hominis non potest a solo Deo provenire modo homini libero, aliter esset libera, et non libera.

Quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur. Axioma. Modus recipientis, ut hic accipitur, est capacitas, et dispositio subjecti, quod recepit. Manifestum est autem quod quidquid recipitur, recipitur semper eo modo, eaque proportione, quam fert propria capacitas, et dispositio. Sic eadem lux tribuit corporibus diversas coloris denominationes pro corporum ipsorum diversa dispositione.

In quid prœdicari idem est ac affirmare de aliquo subjecto prædicata essentialia; per hæc enim definitur *quid* est res, et ideo dicitur *prœdicari in quid*. Quod si hæc

prædicata significentur terminis substantivis, (quod veteres dicebant *instar per se stantis*) v. g. aurum est metallum, Petrus est homo, tunc ea *prædicari* dicuntur *in eo quod quid*, seu *pure in quid*. Si autem talia prædicata significentur terminis adjectivis, (et ut veteres ajebant *per modum adjacentis*) v. g. homo est sensibilis, rationalis, tunc ea *prædicari* dicuntur *in quale quid*. Tandem si attributa non essentialia, sed mere accidentalia affirmentur de aliquo subjecto terminis adjectivis, v. g. aurum est lucidum, Petrus est albus, tunc ea *prœdicari* dicuntur *pure in quale*.

A quo indicat principium, a quo aliquid provenit; *ad quem*, vel *ad quod* indicat terminum, ad quem aliquid tendit; *cui*, indicat illud, cui, vel in cujus gratiam aliquid fit. Sic eleemosina est a caritate ut *a quo*, tendit ad sublevationem pauperis ut *ad quod*, et est obsequium Deo præstitum ut termino *cui*.

Quod est prius in intentione est posterius in executione. V. *Ordine intentionis etc.*

Ut quod importari illud dicitur, quod est subjectum suscipiens prædicata, seu denominationes illi proprias. *Ut quo* vero illud importari dicitur, quod est ratio, propter quam subjectum suscipit tales denominationes; v. g. in hac propositione: justus est filius Dei, homo qui justus est importa-

tur *ut quod;* ipse enim est filius Dei; justitia autem importatur *ut quo*, quia justitia est ratio, et veluti forma habilitans hominem ad hoc ut sit filius Dei.

R

Radicaliter. V. *Formaliter* 2. 4.

Radicare, vel *Radicale esse* significat esse principium exigens aliud, seu veluti radix, a qua profluit aliud, quod dicitur *Radicatum*. In homine e. g. rationalitas *radicare* dicitur risibilitatem, risibilitas autem dicitur in rationalitate *radicata*. Sic etiam juxta veteres quævis forma substantialis *radicabat* suas proprietates, ut forma ignis calorem.

1 *Ratio formalis* sunt attributa essentialia rei, prout sunt in mente nostra, sive in definitione; *Ratio* vero *objectiva* sunt eadem attributa prout sunt in re ipsa; v. g. hic conceptus: animal rationale est *ratio formalis hominis*, homo ipse est *ratio objectiva*.

2. *Ratio formalis rei* aliquando etiam denotat id, quod in re gerit munus formæ; nempe id, quod est ratio, ut res talis sit; v. g. cognitio dicitur *ratio formalis*, qua potentia redditur cognoscens, et objectum cognitum.

3. *Ratio formalis*. V. *Objectum formale*.

Ratio proxima, et remota idem fere sonat ac *causa proxima, et remota*. Dictum est *fere*, nam nomine rationis non semper intelligitur causa stricte talis, sed etiam vel *occa-*

sio, vel *objectum formale*, vel *modus operandi*.

Reagens. V. *Passum* 2.

Realitates vocantur attributa illa, quæ sunt inter se identificata, ut attibuta Dei, et facultates animæ. Hæc enim singillatim sumpta non concipiuntur ut res, seu ut totum aliquid integrum, sed concipiuntur ut aliquid rei, ed ideo dicuntur *realitates*, vel etiam *aliquitates*.

Realiter. V. *Formaliter* 5.

1. *In recto aliquid importari* significat illud, quod est subjectum suscipiens prædicata, ac denominationes in aliquo concreto, vel quod in propositione aliqua affirmatur cum tali subjecto identificatum. In *obliquo* autem illud *importari* dicitur, quod non est quidem tale subjectum, sed est aliquid pertinens ad illud, vel ad prædicatum; v. g. in termino *albus*, significatur *in recto* res, quæ est alba, albedo vero *in aliquo*. Etenim in hac propositione: *paries est albur* identificatur res, quæ est alba cum pariete, non vero albedo identificatur cum pariete; nam verum quidem est: *paries est res habens albedinem*; falsum est autem *paries est albedo*. V. *Ut quod*.

2. *In Recto importari* etiam dicitur, quod est in casu recto, seu Nominativo, regens orationem. *In obliquo*, quod est in Genitivo, aut alio casu dependenti quidem a Nomi-

nativo, sed tamquam extrinseco regenti principali orationem; v. g. liber Petri, filius consubstantialis Patri; in his liber, et filius *importantur in recto*, Petrus, et Pater *in obliquo*.

1. *Reductive* ajebant prædicatum aliquod convenire partibus compositi, quod directe convenit toti composito. Sic prædicatum *homo* dicitur directe de Petro, *reductive* de ejus corpore.

2. *Reductive* etiam idem ac *Analogice*. V. h. v.

Reduplicative sumitur terminus, sive *Reduplicatio* fit quando termino apponitur: *ut prout*, *quatenus*, *in quantum*, aliudve simile, vel geminando eumdem terminum, vel alium addendo ut indicetur sensus, in quo primus terminus sumitur, vel ratio, cur prædicatum conveniat subjecto: v. g. animal, ut animal ratiocinari non potest; Christus, in quantum homo passus est, Paulus quatenus Sacerdos est honore dignus. V. *Materialiter* 2. V. *Identice*. V. *Specificative*.

Reflexe. V. *Directe*.

Refundere perfectionem in actum plerumque dicitur de causis moralibus, et quidem præcipue de causa finali, a qua actus evadit bonus, vel malus.

Regressus demonstrativus. V. *Circulus materialis*.

Regula est prior regulato. Axioma. Cujus sensus satis manifestus est. Prius enim in-

telligenda est regula, quam id, quod juxta regulam feciendum est. Sic pingendi regulæ prius intelligendæ sunt, quam pictura ad regulas exacta.

1. *Relatio* est respectus, ordo unius ad alterum. *Ens relativum*, quod intelligi non potest sine alio, ut dominus, similis, æqualis. Huic opponitur *ens absolutum*, quod intelligitur sine ullo alio, ut homo. *Relativum ens* dicitur etiam: *ens ad aliud, ens ad aliquid; absolutum* vero: *ens ad se*.

2. *Relatio aequiparantiae* est, quæ eodem modo denominat utrumque extremum, ut relatio similitudinis, æqualitatis. *Disquiparantiae* est, quæ extrema diversimode denominat, ut relatio patris, et filii, majoris, et minoris.

3. *Relatio, seu conceptus in* est illud, in quo fundatur relatio consideratum in uno vel altero extremo sine ordine ad aliud, sive prout illi solum inhæret; quod dicitur etiam *relatio fundamentalis*. *Relatio, sive conceptus ad* est illud ipsum, in quo fundatur relatio spectatum prout refertur ad aliud, quod dicitur etiam *relatio formalis*; v. g. albedo, prout præcise est in Petro, vel in Paulo dicitur *relatio in;* albedo vero Petri spectata in ordine, seu comparatione ad albendinem Pauli dicitur *relatio ad*.

4 *Relatio mutua* ea est, quæ datur inter extrema, quæ se se invicem respiciunt, ut inter creatorem, et creaturam; sicut enim creatura sine creatore esse non potest, ita ne-

que creator ut talis sine creatura. *Non mutua*, quæ potius dicenda esset non mutua connexio, inter illa datur, quorum unum est connexum cum altero, sed non vicissim, ut inter Deum, et creaturam; nam potest Deus esse sine cseatura, non vicissim.

5. *Relatio, ordo transcendentalis* est, quæ identificatur cum eo, quod refertur, nec ab eo separari potest, ut relatio actionis ad effectum, cognitionis ad objectum. *Prædicamentalis* est, quæ non ita identificatur, sed veluti accidentalis est illi, quod refertur, ut similitudinis, majoritatis.

6. *Relationis prædicamentalis* triplex est genus; primum est earum *relationum*, quæ fundantur *in unitate, et numero*, quod apud veteres idem sonabat ac convenientia, vel disconvenientia, ut similitudinis, dissimilitudinis, æqualitatis, et inæqualitatis; secundum earum, quæ fundantur *in actione, et passione sive physica, sive logica*, ut producentis, et producti, cognoscentis, et cogniti; tertium earum, quæ fundantur *in mensura, et mensurabili*, ut relatio scientiæ ad scibile; perfectionem enim scientiæ ex objecto communiter metimur; imo generatim cujuscumque potentiæ ad suum objectum; unde, ut patet hic non agitur de mensura materiali, quæ potius ad primum genus spectat.

7. *Relationis subjectum* est illud ens, quod

refertur, et aliquando etiam dicitur: *relationis fundamentum*. *Relationis terminus est id*, ad quod aliquid refertur. *Ratio fundandi, fundamentum proximum, fundamentum relativæ denominationis*, sæpe etiam *fundamentum relationis* est id, per quod unum refertur ad aliud; v. g. si Petrus dicatur similis Paulo in albedine, Petrus est *subjectum* relationis, Paulus est *terminus*, albedo utriusque *ratio fundandi*, vel *fundamentum proximum etc.*

Secundum Rem idem ac a parte rei: *secundum rationem* idem ac per intellectum. Eamdem vim habent *secundum esse, secundum dici*.

Remissio juxta vim ipsam nominis adhibetur, scilicet significat diminutionem, seu decrementum v. g. caloris in corpore, vel idearum animi, quatenus una potest esse minus clara, minusve adæqnata quam altera.

Remissive de aliqua re agi est ita de ea agere, ut fusior ejusdem tractatio in alium locum remittatur.

Removens prohibens est illud, quod removet impedimentum ad aliquid præstandum. Sic qui solvit vincula, quibus Petrus tenebatur, is dicitur concurrere ad deambulationem Petri tamquam *removens prohibens*.

Repassum. V. *Passum*.

Reproductio est nova, et secunda rei produ-

ctio. Correlativa est *Adductio*, quæ est veluti conductio, sive approximatio unius rei ad novum locum. Sic præsentiam Christi in Eucharistia alii explicant per *Reproductionem*, sive per hoc, quod Corpus Christi denuo producatur in hostia consecrata; alii per *Adductionem*, sive per hoc, quod adducatur ad novum locum, seu acquirat novum locum in hostia consecrata. V. *Secundum Esse*.

Respective. V. *Absolute*.

Respectus ab est relatio rei ad principium, a quo provenit, ut creaturæ a creatore; *Respectus in* est relatio ad subjectum, in quo est, ut qualitatis cujusvis ad subjectum, in quo est; **Respectus ad** est relatio ad terminum, ad quem res est ordinata, ut actionis ad effectum; **Respectus ex** est relatio ad subjectum, ex quo res est educta, ut figuræ statuæ ad marmor, ex quo fit. V. *Eductio*.

S

Secundum, sive novum esse rei est determinatio alicujus rei existentis ad existendum novo titulo, seu ex virtute, et efficacia novi principii; v. g. si *A* et *B* essent duæ causæ æque potentes singulæ producere totum effectum *C*, si causa *A* illum primo produceret, effectus *C* haberet ab *A pri-*

mum esse rei, sive per *A* transferretur de non esse ad esse. Si postea causa *B* suam vim productivam exereret, jam effectus *C* per eam determinaretur ad existendum novo titulo, quæ determinatio dicitur *secundum esse*.

Secundum quid. V. *Absolute*.

Secundum rem. V. *Rem*.

Secus si secus dicitur brevitatis causa, cum nimirum propositio aliqua admittitur ut vera uno sensu, et rejicitur in alio, vel aliis sensibus, vel saltem ab illa præscinditur. Ex, gr. corpus terrestre si sibi relinquatur numquam recedet a centro terræ; *secus si secus*, idest si non sibi relinquatur, sed agatur externa vi, poterit a telluris centro recedere.

In sensu formali affirmatur illud, quod ingreditur conceptum, et definitionem subjecti, de quo affirmatur; v. g. iustitia Dei est virtus, qua ipse punit peccata, et coronat merita. *In sensu* vero *pure reali*, sive *in sensu identico*, et *materiali* affirmatur illud prædicatum, quod est quidem identificatum cum subjecto, sed non est de conceptu *ejus definitivo*, et neque est prædicatum veluti adjectivum ejus conceptus; v. g. iustitia Dei est misericordia; in Sole eadem est vis illuminandi cum vi liquefaciendi ceram. V. *Ratio formalis* et *Formaliter* 2. *In sensu denominativo* affirmantur

illa, quæ non pertinent ad conceptum definitivum essentiæ metaphysicæ subjecti, sed sunt proprietates ejus secundariæ, vel accidentales, idque vel metaphisice, vel physice, vel logice, v. g. homo est risibilis, Europæi sunt albi, Deus est cognitus. V. *Concretum*.

Sensus compositus alicujus propositionis dicitur, quando prædicatum competit subjecto sumpto, seu manenti ut in propositione enunciatur. *Sensum autem divisum* tunc habet propositio, quando prædicatum convenit subjecto non manenti ut enunciatur, sed aliter se habenti; v. g. album potest esse nigrum; hæc propositio in sensu composito est falsa, nam *sensus compositus* est: album manens album potest esse nigrum. Est autem vera *in sensu diviso;* tunc enim sensus est: album, seu id, quod est album, non tamen manens album, potest esse nigrum.

Signa naturæ, vel rationis excogitata sunt a philosophis, ut ordinate disserere possint de pluribus rebus, quæ eodem temporis momento existere possunt. In quovis enim momento individuo concipiunt duo signa, quæ non sunt quidem instantia temporis distincta, nec partes instantis, sed tantum denotant dependentiam unius rei ab alia. *In signo naturæ priori* dicunt existere causam in actu primo proximo, et singula ejus

prærequisita; *in signo* vero *naturæ posteriori* actum secundum causæ, et quæ ex eo fluunt ut effectus. Si autem in eodem instanti detur series plurium causarum, non duo tantum, sed plura *signa naturæ* erunt. Ita in eodem instanti angelus amat Deum, quem prius natura cognoscit, et a quo prius cognitione conservatur: illa autem, quæ licet simul existant, nullam tamen habent ad se se relationem, *in signis naturæ disparatis* ponunt; ut naufragium, et incendium in eodem instanti. Quod si plura, et diversa per eandem actionem ab eadem causa proveniant, ea dicuntur esse in *eodem signo naturæ*, et *effectus simultanei* appellantur, ut sol eadem actione, eodemque instanti diversimode corpora colorat. Tandem quæ eodem instanti proveniunt ab eadem causa, sed per distinctas actiones dicuntur esse *in signis concomitantibus*, ut cum eodem instanti objectum aliquod videtur, et sonus auditur.

1. *Signate* refertur ad intentionem, vel directionem agentis; *exercite* vero ad effectus operis, sive exercitii; e. g. qui mathesi studet, *signate* intendit acquirere veritates circa quantitatem; *exercite* vero, sive in ipso studendi exercitio, mentem ad recte ratiocinandum capaciorem, et aptiorem efficit.
2. *Signate* etiam indicat rem obtinendam per verba, *Exercite* vero per propria exempla,

ut qui prædicat virtutem, *signate* illam aliis suadet, *exercite* vero qui virtuose vivit.

3. *Signate*, et *exercite* quandoque idem sonant ac *directe*, et *reflexe*. V. *Directe*.

Simile non agit in simile. Axioma. Ratio est, quia agens semper vult assimilare sibi patiens. Ergo si illud sit perfecte simile non agit, quia tunc cessat finis agendi. Sic calidum ut quatuor non agit in subjectum, quod habeat etiam quatuor gradus caloris, sed bene in illud, quod habeat tres. In hoc axiomate fundantur alia hæc: *Omnis actio est juxta proportionem majoris inæqualitatis. Solum agit quod habet contrarium*, sive quod aliquo modo resistat actionis agentis.

Simpliciter. V. *Absolute*.

Simultas temporis, et naturæ. V. *Prioritas* 3.

Singularitas. V. *Principium* 1.

1. *Species* sæpe indicat imaginem, seu similitudinem objectum repræsentantem.

2. *Species expressa* est cognitio ipsa, quæ objectum apparere facit, seu est perceptio, ac repræsentatio objecti. *Species impressa* est qualitas ab objecto immissa, tamquam *objecti vicaria virtus* quædam, quæ potentiæ imprimitur, et eam complet, et adjuvat ad eliciendam cognitionem objecti, sive *speciem expressam*. *Species impressa* sic dicitur, quia imprimitur potentiæ; *expressa*

vero sic dicitur, vel quia expressius repræsentat objectum, quam *species impressa*, vel quia exprimitur, sive elicitur a potentia. Nimirum objectum potentiæ e. g. visivæ per totum intervallum inter ipsum, et potentiam emittit emanationes quasdam sui vicarias in aere sustentatas, quas vocant *species impressas*, quarum quæ potentiæ proxima est, adjuvat illam ad producendam, et in se recipiendam *speciem* illam, quæ etiam *impressa* dicitur, et cujus ope potentia tandem *speciem expressam*, idest in casu nostro visionem, elicit. Idem dic de qualibet alia potentia. Notandum vero emanationes illas non *substantiales* esse, sed *accidentales* in sensu Peripateticorum.

3. *Species impressa* dicitur etiam objecti semen, quia per eam, ut dicunt, ab objecto quasi patre fæcundatur potentia quasi mater ut cognitionem pariat; unde fluit axioma: *ab objecto et potentia paritur notitia*.

4. *Species tam expressa, quam impressa* dicitur sæpe *intentionalis*, quia per eam potentia attendit, sive intendit in objectum. Cæterum potentiæ quoque sensuum externorum habent suas *species* tam *expressas* quam *impressas*.

5. *Species atoma* physice sumpta est illa species in rerum natura, quæ non constat aliis speciebus, in quas dividi possit, ut sunt prima elementa.

Specificative, vel *denominative* sumitur concretum aliquod cum prædicatum, quod de illo dicitur, illi convenit ratione subjecti ejusdem concreti; *reduplicative*, vel *formaliter* sumitur cum prædicatum illi convenit ratione formæ; v. g. *in hoc concreto*: philosophus, *subjectum* est homo, *forma* philosophia; hinc si dicas philosophus dormit, philosophus sumitur *specificative*, nam dormit ut homo; si verò dicas: arcana naturæ pervidet, sumitur philosophus *reduplicative*, nimirum ratione philosophiæ.

1. *Specificativum* communiter significat illud attributum, per quod aliquid fit objectum talis potentiæ, sive *objectum formale*. Ita color dicitur *specificativum* potentiæ visivæ. Dicitur autem *specificativum*, quia est extrinsecum indicium, ex quo discernimus species actuum, et potentiarum.

2. *Specificativum* rei aliquando dicitur illud attributum, vel illa attributa, quæ rem a cæteris distinguunt, et in tali specie collocant. Sic rationalitas est hominis specificativum.

1. *Sphæra extrinseca* causæ est spatium illud, vel loci ambitus, intra cujus terminos cohibetur saltem naturaliter activitas causæ. *Sphæra intrinseca* causæ est virtus, quam ipsa habet, vel effectus, quos præstare potèst, v. g. percipere lucidum coloratum respectu potentiæ visivæ; sonum respectu auditivæ.

2. *Sphæra objectiva* est objectum potentiæ. *V. Objectum*.

Spiritualia per attributionem juxta veteres sunt accidentia, et modi, quæ licet non sint spiritus, naturaliter tamen adhærere debent spiritui, non corpori, ut actus animæ, gratia etc. *Corporea, sive corporalia per attributionem* sunt, quæ licet corpora non sint, naturaliter exigunt intrinsece, ac perpetuo adhærere corpori, ut modi, qualitates, quæ materiæ debent adhærere.

Status termini est acceptio termini pro tempore importato per copulam; v. g. In his propositionibus: Adam extitit, Antichristus existet, *status termini* importat ut Adam sumatur pro homine, qui fuit existens, Antichristus pro homine, qui sit exturus. *Statui termini* opponitur *Ampliatio*, quæ est acceptio termini ultra id, quod importat copula; v. g. dum in Evangelio legitur: *Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt,* id vult intelligi de hominibus existentibus etiam tempore præterito.

Subjecti certitudo. V. *Certitudo*.

1. *Subjective*, et *objective* idem ac quoad, vel penes subjectum, et objectum; e. g. conceptus quem habet angelus corporis dicitur corporeus *objective*, *subjective* vero spiritualis, cum sit actus angeli, qui totus spiritus est; sic etiam idea Dei in nobis est *subjective*, sive ex modo repræsentandi

imperfecta, *objective* vero, seu quoad objectum perfectissima.

2. *Subjective* et *terminative* idem ac quoad vel penes subjectum, et terminum. Sic creatio *subjective*, sive ex parte Dei est quid infinitum: finitum vero *terminative*, sive ex parte creaturæ.

3. *Subjective*, et *connotative* idem ac quoad vel penes subjectum, et connotata, seu indigitata. Sic virtus pœnitentiæ *subjective* bona, *connotative* respicit malum, sive peccata commissa.

1. *Subjectum puræ denominationis, sive prædicationis* est illud, quod aliquam denominationem accipit a forma impropria, idest ab aliquo, quod vel non sit vere distinctum a subjecto, vel non sit ei intrinsece unitum, uti debet esse vera forma perficiens subjectum. Sic Deus et ab Omnipotentia denominatur Omnipotens, et a cognitione nostra dicitur cognitus.

2. *Subjectum adhæsionis* est illud, cui entitas aliqua modalis (V. *Modus*) sic adhæret, ut hæc nec sit subjecti complementum, nec ab eo dependeat tamquam a causa materiali. Sic Verbum Divinum est *subjectum* unionis hypostaticæ.

3. *Subjectum inhæsionis* illud est, quod est causa materialis, vel quasi materialis alicujus accidentis, et ab ipso accidente intrinsece afficitur. Ita aer respectu lucis in co-

rum sententia, qui volunt lucem accidens aeris. Idem dicito de anima respectu suorum accidentium.

4, *Subjectum sustentationis*, vel *eductionis* est causa materialis alicujus complementi sui substantialis, vel etiam accidentalis. Ita materia, ex qua gignitur forma ignis respectu ejusdem formæ. V. *Eductio*.

5. *Subjectum pure receptionis*, vel *informationis*, est materia in composito, cujus forma non educatur ex ipsa materia. V. *Eductio*; e. g. corpus in homine.

6. *Subjectum attributionis* illud est, cui rei proprietates attribuuntur. Ita persona est subjectum actionum et passionum. V. *Actiones sunt suppositorum*.

Subjici aliquibus prædicatis est esse subjectum habens illa prædicata. Hinc

Subjicibile est id, quod potest esse subjectum in aliqua propositione, seu quod potest habere aliquod prædicatum; sic aqua subjicibilis est prædicatis vel calidæ, vel frigidæ.

In subsistendi consequentia idem est ac unum esse, vel existere consequenter ad aliud, sed non vicissim. Sic bene infertur: hoc objectum est Deus; ergo est ens, at non vicissim. Similiter existit homo; ergo est animal, at non: existit animal; ergo et homo.

Subsistentia, seu *Hypostasis*, itemque *Sup-*

positalitas, *Terminus rei* est ultimum entis complementum, quo fit ut ens illud reddatur adæquatum omnium suarum functionum, ac proprietatum principium. Ens per *subsistentiam* completum dicitur *suppositum*; quod si autem *suppositum* ratione præditum sit, *persona* nuncupatur, ejusque subsistentia *personalitas*. Peripatetici *subsistentiam*, tam in divinis, quam in humanis in realitate quadam positiva constituebant. Recentiores vero philosophi subsistentiam cujuslibet entis creati (quidquid sit in divinis) ajunt communiter consistere in negatione unionis cum ente alio nobiliori; sic quilibet angelus, homo, brutum, arbor suam habent *subsistentiam*; sunt enim subjectum denominationis earum omnium actionum vel passionum, quæ ab ipsis vel in ipsis fiunt; at e. g. corpus vel anima hominis donec unita sunt, ramus arboris priusquam ab arbore avellatur *subsistentia* propria carent, et non *suppositum*, sed pars *suppositi* dici solent, donec dicta unio persistit; denominationes enim non ipsis, sed toti composito tribuuntur.

1. *Substantia est propter se*. Axioma; nempe quælibet substantia non est propter aliam personam, vel suppositum intrinsece afficiendum. Hoc intellige de substantia completa.

2. *Substantia completa* est quæ nullum de-

siderat sui ordinis complementum, etsi ulterius possit perfici in ordine accidentali, ut homo, arbor. *Incompleta* est substantia partialis, quæ ordinatur ad aliquod totum substantiale constituendum, ut anima, vel corpus hominis.

3. *Substantia prædicamentalis* est ea, quæ creata, et completa est; hæc enim sola ponebatur a Peripateticis in primo prædicamento. V. *hoc verbum*. *Trascendentalis* est substantia in genere sumpta, sive completa vel incompleta, sive creata vel increata.

1. *Substantiale compositum naturale* est quod coalescit ex substantiis incompletis, et ad invicem ordinatis, ut se se mutuo in suo genere compleant, seu quod idem est, ex substantiis, quæ ex intentione naturæ sunt ordinatæ ad quid unum constituendum; tale est v. g. homo constans ex anima, et corpore. *Substantiale compositum supernaturale* illud est, quod constat substantiis, quæ licet natura sua non ordinentur ad quid unum constituendum, habent tamen aptitudinem, ut ad id a Deo eleventur. Sic Christus Dominus ex duabus naturis divina, et humana componitur, quæ ad unam personam constituendam supernaturaliter uniuntur. *Accidentale* est *compositum*, quod exurgit vel ex substantia, et accidenti, ut paries albus; vel ex substan-

tiis in genere suo completis, ut acervus lapidum. *Accidentale compositum supernaturale* illud est, quod constat ex subjecto naturali, et accidenti supernaturali, ut homo justus ex humana natura et gratia habituali.

2. *Substantiale compositum* dicitur etiam unum *per se*; *accidentale* unum *per accidens*.

3. *In Substantiali composito* unio partium dicitur *substantialis* unio, vel modus substantialis; *in accidentali* dicitur *accidentalis*.

Substantive accipitur proprietas aliqua rei cum sumitur *realiter*, quatenus cum re ipsa identificatur; *adjective* vero sumitur cum usurpatur *præcise* quatenus est perfectio rei. Sic rationalitas hominis *substantive* sumpta est homo ipse, *adjective* vero est perfectio hominis.

Substare alicui est esse illi actu objectum, vel aliquo modo subjacere. Sic dum cogito lunam, luna substat meæ cognitioni.

1. *Substratum* in aliqua re dicitur, quod in ea est materiale; hoc enim substernitur formæ, a qua determinatur. Hinc *substratum* malitiæ idem est ac materiale peccati.

2. *Substratum* est etiam subjectum, et prædicatum propositionis; hæc enim veluti substernuntur copulæ affirmanti vel neganti, a qua accipiunt vim et denominationem sub-

jecti, et prædicati. Hinc illa dicuntur etiam *materia* propositionis, copula vero *forma*.

Summularum regulæ sunt regulæ logicæ in summulas redactæ a Peripateticis. Hinc Summulista dicitur, qui regulas illas profitetur.

Superioritas logica terminorum est major extensio, vel latitudo illorum, de quibus termini affirmari possunt. Ita v. g. ens dicitur *logice* superius animali, quatenus de pluribus affirmatur esse ens, quam animal.

1. *Supernaturale* est quod superat vires activas, et exactivas naturæ, nempe quod nec causæ naturales facere valent, nec a Deo exigere ut complementum sui generis; ut e. g. corpus organizatum exigit animam, ignis calorem, quæ idcirco naturalia sunt. Contra vero divina gratia, character sacramentalis, mortui ressurrectio, quæ neque viribus naturalibus haberi possunt, neque a natura exigi, supernaturalia sunt.

2. *Supernaturale quoad substantiam* est, quod in omni casu totius naturæ vires omnino superat; vel quod in sua entitate est quid supernaturale, ut gratia, character. Supernaturale *quoad modum* est quod in aliquibus tantum rerum adjunctis vires naturæ superat; vel quod superat naturam solum quoad modum, quo fit, ut translatio corporis de loco in locum distantem facta, quæ licet naturaliter fieri possit, non tamen

vel in instanti, vel sine transitu per medium.

Supponere pro aliquo idem est ac illud significare. V. *Suppositio*.

Suppositalitas V. *Subsistentia*.

Suppositare vel Terminare est efficere ut substantia sit suppositum, vel persona. V. *Suppositum*.

Suppositio termini est ejusdem significatio, et usurpatio actualis in propositione. Dicitur *materialis*, si in termino consideretur ratio termini, non res significata per terminum, ut in hac propositione: homo est vox. Si vero consideretur res, quæ per terminum significatur dicitur *formalis*, et quidem *simplex*, si res talis sit per abstractionem mentis, ut e. g. homo est species; *personalis* vero, si res sumatur ut in se ipsa est, e. g. homo est vivens. *Suppositio termini* dicitur *distributiva*, si terminus universalis in propositione sit, qui distributive sumatur, nempe qui omnia individua sub se contenta etiam singillatim respiciat, ut: omne animal est vivens; hæc vero dicitur *completa*, si singula individua, seu, ut ajunt, *singula generum* respiciat, ut in exemplo adducto; singuli enim generis humani sunt viventes; *incompleta* vero dicitur, si non singula individua, sed species dumtaxat alicujus generis, seu, ut ajunt, *genera singulorum* respiciat, ut si dicitur: omne ani-

mal fuit in arca Noe; non enim singula omnis generis animalium fuerunt in ipsa, sed solum aliqua cujuscumque animalium generis. Si qua sit exceptio in propositione *distributiva,* hæc dicitur *accomoda,* ut: omnis homo peccavit in Adam. *Suppositio* appellatur *collectiva,* si terminus universalis in propositione sit, qui collective sumatur, nempe qui omnia individua sub se contenta simul sumat, ut: omnes Apostoli erant duodecim. *Suppositio* dicitur *disjunctiva,* seu *determinata,* quando in propositione est terminus particularis indicans certum ac determinatum objectum, ut: aliquis Apostolus (Iudas nempe) prodidit Christum. Dicitur tandem *disjuncta,* seu *indeterminata,* cum in propositione est terminus particularis indeterminate sumptus, ut: aliquis calamus necessarius est ad scribendum.

Suppositum.* V. *Actiones,* et *Subsistentia.

Supremum infimi attingit infimum supremi. Axioma; quod ita explicatur. In duobus entium seriebus, quarum una sit altera immediate superior, et unaquæque contineat entia, quæ gradate ascendant, ens quod supremum est in serie inferiori proximum est enti, quod infimum est in serie superiori. Ita dicimus e. g. supremum probabilitatis gradum attingere, seu proximum esse primo certitudinis gradui.

1. *Syllogismus expositorius* ita dictus, quia rem quasi oculis exponit, ille est, qui constat medio termino singulari; v. g. Petrus est homo, Petrus est animal; ergo aliquod animal est homo.

2. *Syllogismus*. Hujus figuram a loco, quem medius terminus occupat, desumebant. Is enim vel in una præmissa subjectum est, in altera prædicatum, vel in utraque prædicatum, vel in utraque subjectum. Primo casu primam figuram constituit; áltero secundam, tertio tertiam.

Extremum majus illis erat, quod vel unice, vel magis prædicatur (seu est prædicatum) in toto syllogismo. Hinc rigorose loquendo præmissas non ab earum loco, sed a cujusque extremo majorem vel minorem vocabant. Sic in hoc syllogismo: *Nullum animal est arbor: Omnis palma est arbor: Ergo nullum animal est palma:* Extremum *palma*, quod unice prædicatur, videlicet in conclusione, est *majus*; hinc *præmissa major* est: *Omnis palma est arbor*; licet secundo loco ponatur; cæterum in disputatione, et communi usu nostrum loquendi modum tenebant.

Si extremum, quod in una præmissa prædicatum est, est etiam prædicatum in conclusione, syllogismus *directe* concludit, secus *indirecte*.

In propositionibus *quantitatem*, et *qualitatem* considerabant, quatenus aliæ universales

sunt, aliæ particulares, utræque vel affirmativæ, vel negativæ. Harum varietatem vocalibus *A. E. I. O.* designabant, ajebantque:

Asserit A. negat E. sed universaliter ambæ;
Asserit I. negat O. sed particulariter ambæ.

Ex harum vocalium diversa combinatione undeviginti voces efformarunt, quibus modos omnes rite syllogizandi significarunt, habita etiam ratione figuræ, et conclusionis directæ, vel indirectæ. Hæ voces his versiculis continentur:

Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum
Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Darapti
Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.

Vox *Barbara* indicat syllogismum constantem tribus universalibus affirmativis; *Celarent* tribus universalibus, prima, et tertia negativis, secunda affirmativa; *Darii* tribus affirmativis, prima universali, reliquis duabus particularibus. In vocibus *Baralipton*, *et Frisesomorum* tres tantum priores vocales attenduntur; nam reliquæ solius metri causa sunt additæ. Novem priores modi ad primam figuram pertinent, quatuor sequentes ad secundam, sex reliqui ad tertiam. Ex modis primæ figuræ quatuor tantum priores directe concludunt. Cum vero syllogismus sub eadem quantitate, et qualitate propositionum possit quandoque et diversæ figu-

ræ esse et diversimode concludere pro his casibus diversæ voces iisdem vocalibus eodem ordine constantes excogitatæ sunt, ut *Celarent*, *Celantes*, *Cesare*, quarum duæ priores pro prima figura sunt, tertia pro secunda; at prima vox conclusionem directam indicat, altera indirectam, e. g. positis his præmissis: *Nulla arbor est animal, Omnis palma est arbor*, si inferas: *ergo nulla palma est animal*, concludis directe in *Celarent*, si vero inferas: *ergo nullum animal est palma*, *indirecte* concludis in *Celantes*. Si autem dicas: *Nullum animal est arbor, sed omnis palma est arbor; ergo nulla palma est animal*, syllogismus erit secundæ figuræ *in Cesare*, quod si inferas: *ergo nullum animal est palma*, syllogismus erit in *Camestres*; tunc enim *major* rigorose loquendo erit: *Omnis palma est arbor*, ut constat ex superius dictis. Similiter dicito de aliis vocibus, in quibus eædem sint vocales eodem ordine.

Symbola. V. *Elementa Vulgaria*.

Syncategorematicus. V. *Categorematicus*.

T

Talitas rei est idem ac talis quædam determinata qualitas ejusdem.

Temperamentum ad pondus, seu *uniforme* est temperamentum corporis continentis e-

lementa prima *Aerem*, *Terram etc.*, in gradu æquali, v. g. ut quatuor. *Temperamentum ad justitiam*, seu *difforme* est quod illa continet in eo gradu, qui debitus est speciei corporis, quæ sæpe importat, ut modo unum, modo aliud elementum præ aliis dominetur.

Terminare. V. *Suppositare*.

Terminative. V. *Subjective*. 2.

1. *Terminus actionis* est id, quod ipsa actione perficitur.

2. *Terminus actionis formalis* est id, quod proprie et immediate actione efficitur; *terminus denominationis* est id, quod per actionem accipit denominationem novam; sic respectu causæ motricis motus causatus est *terminus actionis formalis*; corpus vero motum est *terminus denominationis*.

3. *Terminus appellans, et appellatus*. V. *Appellare*.

4. *Terminus Categorematicus*. V. *Categorematicus*.

5. *Terminus intrinsecus unionis* est illud extremum in composito, in quo unio, quæ Peripateticis *entitas* erat ab extremis distincta, non recipitur, neque ab ea educitur, et sustentatur. Ita forma compositi est *terminus intrinsecus* unionis materiæ cum forma, quæ unio recipitur, seu adhæret materiæ, et a materia sustentatur, non vero formæ. V. *Eductio*.

Terminus rei V. *Subsistentia*.

Tò (to) apponitur ad indigitandum verbum aliquod, de quo sit sermo, et est veluti articulus demonstrativus; v. g. in illis Evangelii verbis: *Pater major me est*, τὸ *me* refertur ad humanitatem Christi, non ad Divinitatem. Sensus est illud verbum *me*, quod italice exprimeremus dicendo: *quella parola me*, refertur ec. Eandam vim habet *Ly*. Tò sumptum est ab articulo neutro Græcorum defectu articuli latini. *Ly* sumptum videtur ab Arabis, a quibus sublimiores scientiæ originem traxerunt, qui articulum habent *Il*, qui retro lectus, ut eorum vult grammatica, reddit: *Ly*.

Totaliter. V. *Adæquate*.

Transcendentale aliquando dicitur id, quod cum essentia alicujus rei identificatur.

Transcendentales sunt termini vel proprietates rebus omnibus cujuscumque generis convenientes. Veteres sex numerabant: *Res*, *Ens*, *Verum*, *Bonum*, *Aliquid*, *Unum*, quæ per litteras indicantur componentes hanc vocem barbaram: *Reubau*; nihil enim in rerum natura inveniri potest, cui ista quinque non conveniant. Recentiores ad tria reducunt attributa transcendentalia, quæ et metaphysica dicunt: *Veritas*, *Unitas*, *Bonitas*. *Transcendentalia* dicuntur quia veluti essentias omnes transcendunt, et cum iis identificantur. *Intranscendentes* sunt au-

tem illi termini, et proprietates, quæ rebus certi generis vel speciei conveniunt, non aliis; ut lapis, arbor, homo. *Supertranscendentalia* ea dicuntur, quæ rebus non modo realibus, sed fictis etiam, seu imaginariis aptantur; ut apprehensibile, cogitabile, significabile.

Transcendentaliter. V. *Prædicamentaliter*.

Transcendere res aliquas est illis omnibus esse commune, vel etiam cum illarum essentia esse identificatum. V. *Transcendentale*.

U

1. *Ubi non est totum et pars, aut totum sumitur, aut nihil*. Scilicet de eo quod natura simplex est, et partibus caret, ut Deus, anima, nequit verificari ut una pars sumatur, et altera *a parte rei* sit intacta; pluralitas enim ista partium non adest. Ergo aut totum sumi necesse est, aut nihil. Dictum est *a parte rei*; nam per mentem fieri potest distinctio in iis etiam, quæ sunt simplicissima. V. *Distinctio rationis*.
2. *Ubi*, *Ubitas*, *Ubicatio*, *Præsentia* est illud, per quod res determinatur ut sit in loco; ita duas habere *ubicationes* est esse in duobus locis.

Ubicatus idem ac existens in loco.

Uniformiter difformiter v. g. dicitur causa operari intra propriam sphæram; *uniformi-*

ter, quia per totam sphæram producit effectus ejusdem rationis; ita sol per suam sphæram producit lucem, et calorem; *difformiter*, quia juxta distantias, et dispositiones objectorum inæqualiter agit; ita lux solis decrescit proportione distantiæ, et magis illuminatur pulitum corpus, quam asperum.

1. *Unio unionis* est modus quidam ab aliquibus admissus ut possibilis, cujus officium sit unire unionem partium cum suis partibus. Pariter *ubicatio ubicationis* est ubicatio ipsius ubicationis. *Actio actionis* est actio, quæ facit ut actio egrediatur a causa. *Unio* vero *unionis*, *ubicatio ubicationis*, *actio actionis* dicuntur *reflexœ* non raro, quia veluti reflectunt, et cadunt super aliam unionem, ubicationem, actionem.
2. *Unio informativa* est unio formæ cum materia; v. g. animæ cum corpore.
3. *Unio continuativa* est ea, qua ita uniuntur partes alicujus substantiæ, ut naturali nexu copulatæ remaneant; talis est unio partium ligni.
4. *Unio* sæpe denominatur ab effectu, quem præstant partes unitæ, ut unio essentialis, qua videlicet uniuntur partes rei essentiam constituentes: *accidentalis*, qua accidens unitur substantiæ.

1. *Unitas simplicitatis* habetur quando aliquid et unum est *numerice*, et est natura

simplex, ut Deus, Angelus. *Unitas compositionis* habetur quando aliquid unum est *numerice*, sed est compositum partibus distinctis, ut homo, qui constat animo, et corpore.

2. *Unitas formalis, vel essentialis* est unitas speciei, quatenus ea ab omni alia specie distinguitur; vel generis, quatenus distinguitur ab omni alio genere. Sic Petrus unitate individuali distinguitur ab eo omni, quod ipse non est; *unitate essentiali* et *formali* ab eo omni quod non est animal, et ab eo omni, quod non est rationale.
3. *Unitas universalis*, sive *rationis*; *præcisionis*, et *formalis intentionalis* est illa, qua per mentem plura individua fiunt una species, aut plures species unum genus. Ita plures homines fiunt unum sub idea abstracta: *homo*, et plurium animalium species fiunt unum sub idea: *animal*.
4. *Unitas solitudinis* idem est ac unicitas, sive esse solum et unicum in tali natura. Hoc sensu dicitur Deus unus. *Unitas indivisionis, individualis, transcendentalis* omnibus conveniens consistit in hoc ut res non sit multa entia, sed unum distinctum a cæteris omnibus, quæ illud non sunt. Hæc unitas dicitur etiam *numerica*, nam ex pluribus, quorum quodlibet sit unum, et indivisum, numerus coalescit; dicitur etiam *materialis*.

Unitio est actio propria unionis in partibus unitis, considerando unionem ut modum distinctum a partibus in sententia veterum.

1. *Universale* est id, quod unum cum sit extenditur ad multa.

2. *Universale in obligando* est quod est unum, et obligat multos, ut lex. *In causando* quod est unum, et causat multa, ut prima causa. *In significando* vel *repræsentando*, quod est unum, et multa significat, ut vox, aut conceptus: homo. *In essendo*, et *prædicando*, quod est unum, et aptum esse in multis, et prædicari de multis, ut natura humana prout expressa per conceptum indefinitum: homo; sic enim expressa est quid unum, et aptum esse in omnibus individuis speciei humanæ, ac de iis affirmari. Universale nonnulli volebant revera esse aliquid existens in rerum natura independenter ab intellectu, et hoc est celebre *universale a parte rei*. Alii, imo fere omnes hoc unice admittunt tamquam opus mentis nostræ abstrahentis, et præscindentis, et nihil revera volunt reale quod sit unum et multiplex.

1. *Univoca* sunt ea, quibus eadem prædicata conveniunt in eodem sensu, ut leo, pecus in ratione animalis. *Æquivoca* sunt ea, quorum uni aliquod prædicatum convenit in uno sensu, alteri idem prædicatum in alio, ut gallus gallinaceus, et Gallus homo,

scilicet e Gallia. *Analoga* sunt ea, quorum uni aliquod prædicatum convenit proprie, alteri idem prædicatum convenit improprie, ut homo vivus, et homo pictus. Hæc dicuntur etiam *analogata;* unde intelligitur illud axioma: *Analogum per se sumtum stat pro famosiori analogato*; idest pro significato magis proprio, et principali, quando nihil additur; v. g. terminus homo, dictus absolute sine addito, accipitur pro homine vivo, non pro picto.

2. *Univoca, Aequivoca, Analoga* dicuntur talia *physice*, quando univocatio, æquivocatio, analogia est penes prædicata, quæ sunt specifica; *metapysice*, quando est penes prædicata generica; v. g. leo, equus, sunt univoca *metaphysice*, quia sunt univoca in ratione animalis, quæ eorum genus est; Petrus et Paulus sunt univoca, *physice*, quia talia sunt in ratione humanitatis, quæ species est. Univoca autem, æquivoca, analoga dicuntur talia *logice*, quando sumuntur abstracte præscindendo ab univocatione physica, vel metaphysica.

Unumquodque est propter suam operationem. Unumquodque sicut se habet ad esse, ita se habet ad agere. V. *Esse*.

Ut sic, significat rem, de qua est sermo, considerari in genere, non in specie, vel individuo; v. g. animal ut sic, est animal in genere, indefinite sumtum, non vero

prout tale vel tale sit in specie vel individuo; significat etiam *ut tale*, vel *quatenus tale*; e. g. philosophus *ut sic*, idest ut philosophus, sive quatenus philosophus.

V

Vacuum coacervatum est vacuum sensibile, et notabile, ut si Deus destrueret omnia corpora in magno cubiculo contenta. *Vacuum* disseminatum est vacuum constans multis inanibus spatiolis insensibilibus per grandiora corpora dispersis, et conclusis intra plures eorum particulas.

Vage idem ac *indeterminate*.

Verificativum actus intellectus judicantis est objectum, quo posito actus est verus, quo non posito actus est falsus; v. g. *verificativum* hujus propositionis: lux est, est ipsa præsentia lucis.

1. *Veritas formalis* consistit in conformitate actus cum objecto; ut si diceres Deus existit, Petrus currit; horum actuum *veritas formalis* importat quod Deus vere existat, Petrus currat. *Veritas radicalis* est exigentia vel necessitas ut adsit veritas formalis, sive ut objectum sit quale judicatur, vel annuntietur. Talis est veritas actuum, qui in evidentia, et fide divina fundantur; hi enim necessario debent esse conformes objectis.

2. *Veritas repræsentationis* est conformitas

apprehensionis intellectus cum objecto repræsentato. *Veritas sententiæ* est conformitas judicii intellectus cum re judicata.

3. *Veritas transcendentalis*. 5. V. Transcendentales.

Viale est id, quod est via, seu dispositio, vel causa ad aliquid, unde intelligitur quid sit

Vialiter. V. *Formaliter*. 4.

Virtualiter. V. *Formaliter*. 4.

1. *Vitales* sunt illi actus viventis, qui sunt immanentes, et ab ipso vivente eliciti propria virtute, ut actus intelligendi, volendi, videndi, audiendi. Motus vero locales cum non sint actus immanentes, non sunt vitales; nec vitalis est motus gravium, et generatim motus quique corporum inanimatorum facti ad acquirendum vel conservandum statum sibi connaturalem, ad quem corpora habent determinationem ab extrinseco. Unde *vitales* actus dicuntur etiam *actus ab intrinseco*, et *in intrinsecum*; idest provenire debent ab ipso vivente, et debent esse immanentes.

2. *Vitales actus* sunt essentialiter creatæ virtutis exercitia, ut patet, unde neque Deus illos per se ipsum præstare posset; v. g. intellectio creata a solo Deo producta, simul esset, et non esset exercitium virtutis creatæ, quæ est contradictio ipsi Deo repugnans.

Pag.	lin.	ERRATA	CORRIGE
7	27	devorent	devovent
12	10	in ea	in eo
26	20	exempli; vel	exempli, vel
32	2	determinative enim	determinatio enim
32	5	Quin	Quia
33	12	a digitis	e digitis
35	23	æquieminenter	eminenter
39	1	elictive	elicitive
39	12	elicitive,	elicitive;
39	13	libera	libera,
44	11	finis qui	*finis qui*
45	2	unica	unice
47	31	visibile	risibile
48	4	visibilitatis	risibilitatis
48	21	occiso	occisio
57	19	sive	sine
58	12	*syncategromaticum*	*syncategorematicum*
58	22	*syncategrometice*	*syncategorematice*
58	24	*Syncategromatice*	*Syncategorematice*
66	29	quas	quæ
61	29	*Malignitatis*	*Malignantis*
108	9	*pure*	*pura*

Bononiæ 21. Augusti 1816.

Vidit pro Emo. et Rmo. D. D. Cardinali Carolo Oppizzonio Archiepiscopo Bononiæ Joachimus Canonicus Ambrosi Sacræ Theol. Pub. Prof.

Vidit pro Excelso Gubernio Laurentius Ignatius Thjulen.

Die 22. Augusti 1816.

Imprimatur

Camillus Ceronetti Provic. Gen.